

הסכסוך במזרח התיכון

מדיניות ארצות-הברית במזרח התיכון: זרז לפרוץ
מלחמת יום הכיפורים

בעז וונטיק וזכי שלום

'לאורך ההיסטוריה כולה, ללא הבדל מקום ותקופה, אפשר להבחין בתופעה של ממשלות הנוקטות מדיניות המנוגדת לאינטרס שלהן-עצמן. נראה כי כושר הביצוע של האנושות בתחום הממשל גרוע מכושר הביצוע שלה כמעט בכל תחום אחר; והחוכמה, שאפשר להגדירה כשימוש בשיפוט בהסתמך על הניסיון, מופעלת בו פחות מן הראוי והשימוש בה קטן מן הנדרש'.
(ברברה טוכמן, מצעד האיזולת, תל-אביב 1986, עמ' 11)

מבוא

ההיסטוריוגרפיה העוסקת ביחסים בין ישראל למצרים בשנים 1967-1977 מגדירה תקופה זו כ'עשור של החלטות'. מקצת החוקרים הדנים ביחסי שתי המדינות במהלך אותו עשור נדרשים לשלושה אירועים מרכזיים שהתרחשו בו ועיצבו את יחסי ישראל-מצרים:
א. ההשפלה שספגה מצרים ביוני 1967 (מלחמת ששת הימים) כאשר חיל האוויר שלה הושמד בתוך שעות ספורות, צבאה הוכה קשות והיא איבדה את שליטתה על שטחי חצי האי סיני.
ב. מלחמת יום הכיפורים בשנת 1973 (מלחמת אוקטובר או 'מלחמת ראמאדאן' בפי המצרים), שהעניקה למצרים תחושה של ניצחון אסטרטגי ואפשרה להם להניע תהליכים מדיניים מעמדה של שוויון.
ג. יוזמתו המדינית של הנשיא אנואר סאדאת מסתיו 1977, שסללה את הדרך להתנעתו של התהליך המדיני בין שתי המדינות ולחתימת הסכמי קמפ-דיוויד על מדינת הבית הלבן בשנת 1979.¹

1. Yoram Meital, *Egypt's Struggle for Peace Continuity and Change, 1967-1977*, Gainesville, FL 1997

חוקרים אחרים של התקופה מדגישים את המאמצים הבין-לאומיים שהוקדשו בשנים 1967-1973 להתנעתו של התהליך המדיני במזרח התיכון ולנסיונות למנוע את פריצתה של מלחמה באזור. חוקרים אלה מונים בראש ובראשונה את מאמציו של שליח האו"ם גונאר יארינג (בשנים 1968-1971) לכוון הסדר ישראלי-מצרי, את תוכניותיו של מזכיר המדינה האמריקני ויליאם רוג'רס (בשנים 1969-1971) ואת יוזמתו של הנשיא סאדאת מראשית 1971, שבמידה רבה תאמה את הנוסח שהציע שר הביטחון הישראלי דיין כמה חודשים קודם לכן בעניין קידום ההסדר החלקי בין שתי המדינות בתעלת סואץ. יש המציינים גם את הצעתו של הנשיא סאדאת ליישוב הסכסוך הישראלי-ערבי, שהגיש יועצו לביטחון לאומי, חאפז איסמאעיל, בחודש פברואר 1973 ליועץ לביטחון לאומי של הנשיא ניקסון, הנרי קיסינג'ר.²

השאלה מדוע לא הושג הסדר מדיני בתקופה שבין הסכם הפסקת האש ב-1970 לתחילת מלחמת יום הכיפורים ב-1973 העסיקה חוקרים רבים. היו שתלו את האשם בישראל, והיו שתלו אותו בצד הערבי ובעיקר במדיניותה של מצרים, שסירבה לכרות שלום מלא עם ישראל באותן שנים.³ אחדים מן החוקרים העוסקים במאמצים להתנעתו של התהליך המדיני בין ישראל למצרים בתקופה הנדונה תולים את כשלונן של יוזמות השלום דאו ואת פרוץ מלחמת יום הכיפורים בראש ובראשונה בעמדות שנקטה ממשלת ישראל בראשות גולדה מאיר. לטענתם, למרות הצהרות השלום הנמלצות שהשמיעה ישראל באותם ימים, בפועל היא אימצה מדיניות שמנעה הנעה אינטנסיבית של התהליך המדיני לקראת הסדר עם מצרים. לגרסתם, ישראל נקטה מדיניות קשוחה זו בשל חששותיה שמא תוצאות המשא-ומתן יחייבו אותה לסגת מן השטחים שכבשה במלחמת ששת הימים ובעיקר מחצי האי סיני.⁴

2. Uri Bar-Joseph, 'Last Chance to Avoid War: Sadat's Peace Initiative of February 1973 and its Failure', *Journal of Contemporary History*, 41, 3 (July 2006), pp. 545-556
3. גולדה מאיר, חיי, תל-אביב 1975, עמ' 289-291; מרדכי גזית, תהליך השלום: 1969-1973, תל-אביב 1984; מנחם מאיר, 'סאדאת רחה את ידה המושטת של גולדה לשלום', מכתב למערכת, הארץ, 5 ביולי 2001; הנ"ל, 'סאדאת לא רצה שלום', הארץ, 16 באוקטובר 2006; שמחה דיניץ, 'הדיאלוג הישראלי-אמריקאי במהלך המלחמה', בתוך: חיים אופז ויעקב בר-סימן-טוב (עורכים), מלחמת יום הכיפורים: מבט מחדש. מבחר הרצאות מיום עיון לציון 25 שנה למלחמת יום הכיפורים, שנערך בבניין אלפרד דיוויס (טרומן), קמפוס הר הצופים, האוניברסיטה העברית בירושלים, 27 באוקטובר 1998, ירושלים 1999, עמ' 153-156. יש לציין כי שמחה דיניץ ומרדכי גזית נשאו בזה אחר זה בתפקיד מנכ"ל משרד ראש הממשלה בתקופת כהונתה של גולדה מאיר וכי מנחם מאיר הוא נכדה.
4. ויליאם קוונדט, עשור של החלטות: המדיניות האמריקנית כלפי הסכסוך הישראלי-ערבי, 1967-1976, תל-אביב 1980; יוסי ביילין, מחירו של איחוד: מפלגת העבודה עד מלחמת יום הכיפורים, רמת-גן 1985; אורי בר-יוסף, הצופה שנדרם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה, לוד 2001; גד יעקבי, כחוט השערה: איך הוחמץ הסדר בין ישראל למצרים ולא נמנעה מלחמת יום הכיפורים, תל-אביב 1989; שרון מנקוביץ, 'תגובת מדינות ליוזמות שלום: מדיניות ישראל כלפי מצרים בשנים 1969-1973', עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה 2005.

במאמר זה ננסה למקד את הדיון בחלקו של הממשל האמריקני ובעיקר בזה של היועץ לביטחון לאומי, הנרי קיסינג'ר, בכשלון המאמצים לכוון הסדר ישראלי-מצרי בשנת 1973, השנה שבה פרצה מלחמת יום הכיפורים.⁵ בהקשר הזה נעסוק אך כמעט במהלכה של מחלקת המדינה במזרח התיכון באותה עת – זאת משום שבמהלך שנת 1973 חל כרסום של ממשל במעמדו של מזכיר המדינה רוג'רס, ופחתה מאוד השפעתו על עיצוב המדיניות האמריקנית במזרח התיכון וגם בזירות אחרות. הכרסום הזה במעמדו של מזכיר המדינה התחולל ביוזמת הנשיא ניקסון ובעידודו של יועצו לביטחון לאומי קיסינג'ר, שמשלהי 1972 ואילך ניהל ועיצב למעשה את המהלכים המרכזיים הקשורים למדיניות האמריקנית במזרח התיכון ובזירות אחרות. זאת ועוד, ישראל, שחשדנותה כלפי מחלקת המדינה בכלל וכלפי מזכיר המדינה בפרט התעוררה כבר ב-1969 – לאחר פרסומה של 'תוכנית רוג'רס', שהיתה לצנינים בעיני ירושלים – נמנעה ככל יכולתה מניהול התייעצויות מדיניות עם מחלקת המדינה בנוגע לדרך קידומו של התהליך המדיני במזרח התיכון בחודשים שלפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים. את ההתייעצויות עם מחלקת המדינה ניהלה ירושלים בדרך-כלל 'לשם הפרוטוקול' בלבד, בעוד ההתייעצויות החשובות מתנהלות בין השגריר הישראלי (רבין, ולאחר מכן יורשו, דיניץ) לבין קיסינג'ר, שזכה לאמון רב מצדה של ראש הממשלה מאיר. לישראל (וגם לברית-המועצות ולמצרים) היה ברור כי מעמדו של רוג'רס במחלקת המדינה רופף עד מאוד, וכי 'בעל-הבית' האמיתי בכל הנוגע למדיניות החוץ הוא קיסינג'ר.⁶

מכיוון שמוקד הדיון במחקר זה הוא מדיניות הבית הלבן בנושא התהליך המדיני בין ישראל למצרים במהלך שנת 1973, מצאנו לנכון לעשות שימוש נרחב במסמכי הארכיון האמריקני ובעיקר במסמכי המועצה לביטחון לאומי, שכראשה עמד באותה עת אדריכל מדיניות החוץ האמריקנית, הנרי קיסינג'ר. השימוש במסמכי גנוך המדינה של ישראל מצומצם יחסית בעבודה זו, שכן רוב התיקים הדנים ביחסי ישראל-ארצות-הברית בתקופה

5. ההיסטוריוגרפיה הקיימת אינה מדגישה מספיק את אחריותה של ארצות-הברית, ובמיוחד את אחריותו של הבית הלבן, לפרוץ מלחמת יום הכיפורים. זאת ועוד, העיסוק המועט בנושא זה, הכולל עמודים ספורים בלבד, הוא לקוני ונמנע כמעט כליל משימוש במסמכים ארכיוניים. ראו למשל: Steven L. Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict: Making America's Middle East Policy, from Truman to Reagan*, Chicago & London 1985; Janice Stein Gross & Richard Lebow Ned, *We All Lost the Cold War*, Princeton, NJ 1994; Jussi Hanhimäki, *The Flawed Architect: Henry Kissinger and American Foreign Policy*, New York 2004

6. כך למשל דיווח אברהם ליף לשגריר ישראל בווישינגטון שמחה דיניץ בראשית יוני 1973: 'איש בסגל ה-N.S.C. [המועצה לביטחון לאומי] סיפר לי שמתהלכות שוב שמועות בבית הלבן כי תוך שנה עשוי קיסינג'ר להחליף את רוג'רס כמזכיר המדינה. האיש טען כי מתייחסים בזלזול אל רוג'רס ולמרות שכמה מסגניו הם אנשים מביני דבר, זקוקה מחלקת המדינה להתנערות ובודאי יראו שם בשמחה חילופין מסוג זה'. ראו: אברהם ליף לשגריר דיניץ, 2.6.1973, גנוך המדינה (ג"מ) חצ 5295/9.

הנדונה, אף שהם פתוחים לעיון החוקרים, אינם כוללים תמיד תיעוד מלא של המהלכים העיקריים של ארצות-הברית בכל הנוגע לתהליך המדיני במזרח התיכון, ולא אחת כוללים סיכומים קצרים ופרשנויות בלבד.

תוכנם של המסמכים שנפתחו לאחרונה לעיון החוקרים בארצות-הברית ובישראל מחזק, להערכתנו, את הסברה כי דרך ההתנהלות של הבית הלבן ובמיוחד של יועצו רב-השפעה של ניקסון לענייני ביטחון לאומי, הנרי קיסינג'ר, בזירה המזרח-תיכונית בשנה שבה פרצה מלחמת יום הכיפורים בהחלט לא מנעה את המלחמה, ולא זו בלבד אלא שבמידה רבה היא אף החישה את פריצתה. ככלל עולה הרושם כי במהלך התקופה הנדונה הוביל היועץ קיסינג'ר 'מדיניות קיפאון', שמשמעותה המעשית היתה טרפוד כל יוזמה מדינית שלא תאמה בבסיסה את עמדתה של ישראל בסוגיית ההסדר. להערכתנו, מדיניות זו הובילה את המצרים למסקנה שהסטטוס-קוו שהשתרר בין ישראל למצרים לאחר שהושגה הפסקת האש באוגוסט 1970 הוא נוח מאוד לממשל האמריקני: מצרים קיבלה עליה להפסיק את האש לאורך התעלה, בעוד ישראל ממשיכה להחזיק שם את כוחותיה. מכל בחינה שהיא משמעות הדבר היתה שמצרים, בעלת-בריתה של ברית-המועצות, היא שיצאה כשירה על התחונה ממלחמת ההתשה שבה פתחה מיד לאחר מלחמת ששת הימים. ישראל, בעלת-בריתה של ארצות-הברית, יצאה מן המערכה כשירה על העליונה, לפחות לעת-עתה. עמדתה הבסיסית, ולפיה לא תהיה כל נסיגה מקווי הפסקת האש בלי הסדר שלום, קובעה בשטח הלכה למעשה.

מנקודת מבטה של ארצות-הברית זו היתה תוצאה חיובית ביותר, שכן בכך הוכח לכל מדינות האזור שכדאי להן לחסות תחת כנפיה שלה ולא של ברית-המועצות. על רקע זה הסיק הממשל המצרי כי לארצות-הברית לא יהיה אינטרס ממשי להניע תהליך מדיני שבמסגרתו יופעל על ישראל לחץ לסגת מסיני ואולי גם משטחים אחרים שנכבשו במלחמת ששת הימים. הערכת מצב זו, כך אפשר להתרשם, חיזקה את נטייתם של המצרים לזנוח את האפיק המדיני ולתקוף (עם סוריה) את ישראל באוקטובר 1973. הנחת היסוד שלהם היתה שצעד זה יוביל את הבית הלבן למעורבות ישירה בתהליך המדיני במזרח התיכון ולהשבת שטחי מצרים שנכבשו בידי ישראל במלחמת ששת הימים.

מדיניות הקיפאון של קיסינג'ר ו'הכתף הקרה' שהפנה הנשיא ניקסון למאמצים הדיפלומטיים של מחלקת המדינה במזרח התיכון בשנים 1969–1972

כבר עם כינון ממשלו של ניקסון בינואר 1969 בלטה המחלוקת הגלויה בין הבית הלבן לבין מחלקת המדינה בשאלת האסטרטגיה הרצויה לפתרון הסכסוך הישראלי-ערבי בכלל והסכסוך הישראלי-מצרי בפרט; למחלקת המדינה האמריקנית בראשותו של המזכיר רוג'רס ועוזרו לענייני המזרח התיכון ג'וזף סיקו אצה הדרך לגיבושו של הסדר מדיני שיביא לסימומו של הסכסוך הישראלי-ערבי. מחלקת המדינה גרסה כי פתרון מדיני של

הסכסוך במזרח התיכון מחייב בראש ובראשונה השגת הבנות עם ברית-המועצות באשר לטיב ההסדר, וכי שיתוף-פעולה בין-מעצמתי ופתרון הסכסוך, או לפחות מניעת הסלמתו, יסייעו בשיקום מעמדה של ארצות-הברית בקרב מדינות ערב, ובהן בעיקר מצרים וירדן. לכן האמינו רוג'רס וסיסקו כי יש לאמץ 'מדיניות שקולה ומאוזנת' ביחסה של ארצות-הברית כלפי הצדדים הניצים, קרי ישראל ומצרים. בהתאם למדיניות זו גרסה מחלקת המדינה כי תמורת הסדר שלום על ישראל לוותר על רוב השטחים הערביים שנכבשו ב-1967. היו אף גורמים במחלקת המדינה שהרחיקו לכת וביקשו להתנות את אספקתו של הסיוע הצבאי לישראל בנכונותה לגלות 'גמישות מדינית', קרי להסכים לויתורים טריטוריאליים למדינות ערב ובייחוד למצרים.⁷

בעיני היועץ לביטחון לאומי הנרי קיסינג'ר, דרך התנהלות זו של מחלקת המדינה במזרח התיכון היתה שגויה. קיסינג'ר נטה להאמין כי כל הסדר שיושג בחסות מוסקבה וישראל, מן הסתם, על עמדות העולם הערבי וממילא ימסד את האחיזה הסובייטית באזור. היועץ לביטחון לאומי טען כי מטרתו הסופית של הקרמלין היא לסלק את ארצות-הברית מן האזור. הלכה למעשה הובילו אותו הערכותיו אלה לאמץ דרכי פעולה שביסודן תמכו בהתמשכותו של הסטטוס קוו במזרח התיכון. לכן התנגד קיסינג'ר לפעילותה של מחלקת המדינה, שדחקה בישראל להגיע להסדר מתוך נכונות לויתורים טריטוריאליים מפליגים. הוא האמין כי המשך 'הקיפאון המדיני' משרת לא רק את האינטרסים של ישראל אלא גם את אלה של ארצות-הברית. הקיפאון, טען קיסינג'ר, ימחיש למדינות ערב שהסובייטים אינם מסוגלים לקדם כל יוזמה במזרח התיכון, ולכן יגרום להן לפנות לארצות-הברית בבקשה שתתווך בינן לבין ישראל. מצב זה, גרס קיסינג'ר, יערער את מעמדה של ברית-המועצות בקרב מדינות ערב בכלל, ובקרב המצרים בפרט.⁸

הבדלים מהותיים אלה בין גישת מחלקת המדינה לגישת היועץ לביטחון לאומי בעניין האסטרטגיה הרצויה לפתרון הסכסוך בין ישראל למצרים מנעו כל אפשרות לניהול מדיניות אמריקנית אחידה ועקבית במזרח התיכון. בישראל ובמצרים היו מודעים היטב ליחסים המעורערים שבין הבית הלבן לבין מחלקת המדינה, ואט-אט הבינו כי בהיעדר מדיניות אמריקנית ברורה ועקבית במזרח התיכון קלושים הסיכויים להגיע להסדר מדיני בחסות ארצות-הברית. זאת ועוד, בשנים 1969-1973 עשה קיסינג'ר כל שהיה לאל ידו כדי לטרפד את יוזמות מחלקת המדינה במזרח התיכון, בידיעתו ובתמיכתו של הנשיא

7. Salim Yaqub, 'The Politics of Stalemate: The Nixon Administration and the Arab-Israeli Conflict', in: Nigel J. Ashton (ed.), *The Cold War in the Middle East: Regional Conflict and the Superpowers 1967-73*, London & New York 2007, p. 35

8. בעניין דעתו של קיסינג'ר על האסטרטגיה הרצויה בניהול התהליך המדיני במזרח התיכון ויתרונותיה מבחינת האינטרסים האמריקניים ראו בהרחבה: Henry A. Kissinger, *White House Years*, Boston, MA 1979, pp. 341-379. ניתן לרשום כאן, לשם האחידות, את הנוסח העברי של הספר - הנרי קיסינג'ר, שנותי בבית הלבן, תל-אביב 1980, עמ' 365-403.

ניקסון. כך, למשל, הכשילו ניקסון וקיסנינג'ר את תוכניתו של מזכיר המדינה רוג'רס מ-9 בדצמבר 1969, שנועדה להביא ליישובו הכולל של הסכסוך בין ישראל למצרים. התוכנית לא הציעה לכונן בין מצרים לישראל שלום מלא, הכולל נורמליזציה מלאה וחילופי שגרירים, אלא ביקשה רק להביא לקצו את מצב הלוחמה בין שתי המדינות, וזאת על יסוד נסיגה כוללת (למעט תיקוני גבול קלים) של ישראל לקווי 4 ביוני 1967 תמורת הבטחת בטחונה באמצעות ערבויות בין-לאומיות. עוד הובטח לישראל כי תזכה לחופש שיט במצרי טיראן ובתעלת סואץ, וכי אזור שארם א-שייח ואזורים נוספים בסיני יפורזו.⁹

בתגובה על תוכנית רוג'רס ניסח קיסנינג'ר את 'דוקטרינת הקיפאון' שלו, שתמלא תפקיד מכריע במדיניות האמריקנית במזרח התיכון עד לפרוץ מלחמת יום הכיפורים באוקטובר 1973. כבר למחרת היום שבו הציג רוג'רס את תוכניתו, ב-10 בדצמבר 1969, ניסח היועץ לביטחון לאומי את עיקרי תפיסתו בעניין המדיניות האמריקנית הרצויה במזרח התיכון, המצטיירת כמדיניות הנוגדת כל ניסיון של ממש לפעול להשגת הסדר באזור זה: 'ככל שתמשיך ישראל להחזיק בשטחים הערביים הכבושים', הוא קבע, 'כך יתמשך המצב שהסובייטים אינם יכולים לספק לערבים את מה שהם רוצים. ככל שהזמן נמשך, הערבים יתחילו בהכרח להגיע למסקנה שהידידות עם ברית-המעצמות לא מועילה להם במיוחד – שהיא הובילה לשתי תבוסות, שמאחת מהן חילצה את הערבים ארצות-הברית, ולחוסר אונים מתמשך לזכות מחדש במה שהם הפסידו'.¹⁰

מזכיר המדינה האמריקני כלל לא היה מודע לטרפוד תוכניתו בידי הבית הלבן. אף שהבית הלבן מעולם לא הצהיר כי הוא מושך ידו מתוכנית רוג'רס, ואף שהמשיך להציגה כתוכניתה הרשמית של ארצות-הברית להשגת הסדר שלום בין ישראל למצרים עד אוקטובר 1973, בפועל הוא הסתלק מן היוזמה כבר בשלהי 1971. מעיון במסמכים שנחשפו לאחרונה עולה כי כבר בדצמבר 1971, במפגש בווישינגטון בין גולדה מאיר לבין ניקסון וקיסנינג'ר, הוסכם בחשאי וללא ידיעתו של מזכיר המדינה האמריקני על הסרתה של תוכנית רוג'רס מסדר היום. בדיווח על מפגש זה נמסר שראש הממשלה מאיר אמרה במהלכו כי 'עמדת ארה"ב חייבת להשתנות, תוכנית רוג'רס חייבת להיות מוזתה הצדה [...] רה"מ הסבירה לנשיא [ניקסון] שאין היא מתכוונת שעל ארה"ב להודיע בפומבי על שינוי מדיניותה אך על ארה"ב לאמץ מדיניות שלא תאפשר החלשת ישראל צבאית ומדינית אפילו אם לא נסכים לעמדותיה של ארה"ב'. עוד נמסר כי ראש הממשלה מאיר תבעה

9. לפרטים על תוכניתו של רוג'רס מדצמבר 1969 ועל תגובות ישראל ומדינות ערב לתוכנית זו ראו: קוונדט, עשור של החלטות, עמ' 106-109. לפרטים על הפעולות שנקטו הנשיא ניקסון והיועץ לביטחון לאומי על מנת לחבל בתוכנית רוג'רס מדצמבר 1969 ראו: Yakub, 'The Politics of Stalemate' (above note 7), pp. 39-40

10. Memorandum of the National Security Council Meeting, December 10, 1969, National Archives [hereafter NA], Nixon Presidential Materials Project [hereafter NPMP], National Security Council Files [hereafter NSCF], Box 109

ש'ארה"ב לא תלחץ עלינו לקבל עמדתה וש'ארה"ב לא תגיע להסכם עם בריה"מ על בסיס תוכנית רוג'רס', וכי ניקסון וקיסנינג'ר הסכימו לדרישתה זו.¹¹

תוכנית שדווקא זכתה לתמיכתו הפומבית של הנשיא ניקסון היתה תוכניתו של רוג'רס להפסקת האש במלחמת ההתשה בין ישראל למצרים – תוכנית שהושקה רשמית ביוני 1970 ונכנסה לתוקפה באוגוסט 1970. התוכנית קראה להפסקת אש למשך 90 יום ולחידוש השיחות הלא-ישירות בין ישראל למצרים בתיווכו של גונאר יארנינג, שמונה מטעם מועצת הביטחון של האו"ם למתווך מיוחד לשם יישומה של החלטת 242 מנובמבר 1967.¹² עם זאת, ניקסון וקיסנינג'ר סירבו להביע בפומבי את תמיכתם בתוכנית רוג'רס מאביב 1971, שנועדה להביא להסדר ביניים בין ישראל למצרים בתעלת סואץ. תוכנית זו להסדר ביניים חלקי בין ישראל למצרים גובשה במחלקת המדינה באביב 1971 על יסוד יוזמתו של הנשיא המצרי סאדאת מ-5 בפברואר 1971; התוכנית קראה לנסיגה ישראלית מוגבלת וחד-צדדית מתעלת סואץ כצעד ראשון בתהליך, שהיה אמור להניב הסדר מדיני לאחר שישאל תשלום את נסיגתה המלאה מחצי האי סיני בהתאם ללוח זמנים מוגדר מראש.¹³

אפשר להבין את סירובם של ניקסון וקיסנינג'ר לתמוך במאמצי מחלקת המדינה לקדם את התהליך המדיני בין ישראל למצרים כל עוד קהיר סמוכה באופן מוחלט על שולחנה של מוסקבה; הבית הלבן סירב להתערב ישירות בתהליך המדיני במזרח התיכון, בהבינו כי במצב עניינים זה כל הסדר שיושג יחזק את האחיזה הסובייטית במצרים ובמקומות נוספים באזור וישפיע על זירות נוספות, כמו וייטנאם ואירופה, בכל הנוגע ליחסים הבין-מעצמתיים. עם זאת, ממסמכים שנפתחו לעיון החוקרים בשנים האחרונות עולה כי גם כאשר העבירה מצרים לווינגטון מסרים ברורים בדבר רצונה להשתחרר מאחיזתה של מוסקבה ולהתניע את התהליך המדיני עם ישראל בחסותה של ווינגטון – גם אז המשיך הבית הלבן לדבוק ב'מדיניות הקיפאון', נמנע מלערב עצמו באופן אישי בתהליך וכלל לא ניסה לשכנע את ישראל לגלות גמישות מדינית. התנהלות זו של הבית הלבן בזירה הישראלית-מצרית מעת סיומה של מלחמת ההתשה ועד פרוץ מלחמת יום הכיפורים נבעה משלוש הנחות יסוד שאימצו קיסנינג'ר והנשיא ניקסון, הנחות שהתבררו כהרות אסון באוקטובר 1973:

11. דו"ח פגישת רה"מ מאיר עם הנשיא ניקסון, 2.12.1971, ג"מ חצ 5973/1. הערות בסוגריים מרובעים – כאן ובהמשך המאמר – שלנו, ב"ו וז"ש.
12. על תוכנית רוג'רס להפסקת האש במלחמת ההתשה בין ישראל למצרים, על מאמצי מחלקת המדינה להביא להפסקת אש בין הצדדים בחודשי האביב והקיץ של 1970 ועל התנהלותו של הבית הלבן בעניין זה ראו בהרחבה: David A. Korn, *Stalemate: The War of Attrition and Great Power Diplomacy in the Middle East, 1967-1970*, Boulder, CO 1992, pp. 235-263
13. על מאמצי מחלקת המדינה לקדם את הסדר הביניים בתעלה בשנת 1971 ועל גישת הבית הלבן כלפי תוכנית זו ראו בהרחבה: קוונדט, עשור של החלטות, עמ' 154-165.

- א. מכיוון שהמצב אינו בגדר משבר קריטי, אזי מבחינה מדינית אפשר לשמור על הסטטוס-קוו שבו ישראל נהנית מהמשך הפסקת האש באזור תעלת סואץ ובה-בעת ממשיכה להחזיק בשליטתה את שטחי סיני;¹⁴
- ב. מצרים לא תעז לתקוף את ישראל כל עוד זו האחרונה נהנית מעליונות צבאית ברורה, ומצרים מודעת היטב לעליונות צבאית זו. דברים ברוח זו אמר קיסניג'ר לחאפז איסמאעיל, יועצו של סאדאת לענייני ביטחון לאומי, במאי 1973;¹⁵
- ג. נסיגה ישראלית מן התעלה בלא הסדר שלום תתפרש בהכרח כניצחון של מצרים, בת-בריתה של ברית-המועצות באזור, וכתבוסה של ישראל, בת-בריתה של ארצות-הברית. לממשל אין אינטרס לתמוך בתוכנית כזאת.

מפגשי קיסניג'ר ואיסמאעיל בחודשים פברואר-מאי 1973 ותגובת הבית הלבן

כבר בחודשים הראשונים שלאחר מינוי סאדאת ליורשו של נאצר השכיל הנשיא המצרי להבין כי הדרך להחזרת האדמות שאיבדה מצרים לישראל עוברת בווישניגטון ולא במוסקבה. על מנת לרתום את הבית הלבן למטרה זו הוא אף היה מוכן לצמצם במידה ניכרת את הנוכחות הצבאית הסובייטית במצרים. במאי 1971, במהלך ביקורו של מזכיר המדינה רוג'רס במצרים, ביקור שנועד לנסות לקדם את הסדר הביניים באזור תעלת סואץ, אמר לו סאדאת בשיחה בארבע עיניים דברים ברוח זו:

אם נוכל לעבד [יחד] הסדר חלקי [באזור התעלה] ... אני מבטיח לך, אני נותן לך את הבטחתי האישית, כי כל כוחות היבשה הרוסים יצאו מארצי בתוך שישה חודשים [מיום חתימת ההסדר בתעלה]. אני אשאיר טייסים רוסים במטרה לאמן את טייסי שלי מכיוון שזוהי הדרך היחידה שטייסי יכולים ללמוד כיצד לטוס [...] בין עשרת אלפים עד שנים עשר אלף מומחים סובייטים יהיו מחוץ למצרים בתוך שישה חודשים, אם תסייע ארצות-הברית למצרים בעניין השגתו של ההסדר החלקי בתעלה.

את המסר הזה מיהר רוג'רס להעביר לנשיא האמריקני בפגישה שערכו 'בארבע עיניים' ב-19 במאי 1971.¹⁶ ואולם, למרות הבטחתו זו של סאדאת לרוג'רס, הנשיא ניקסון ועוזרו לביטחון לאומי קיסניג'ר לא מצאו לנכון לתמוך בפומבי במאמצי מחלקת המדינה

14. קנת שטיין, מדינאות אמיצה: סאדאת, קיסניג'ר, קרט וביגין והחתימה לשלום ערבי-ישראלי, תל-אביב 2003, עמ' 94.

15. Mohamed Abdel Ghani El-Gamasy, *The October War: Memoirs of Marshal El-Gamasy of Egypt*, Cairo 1993, p. 176

16. מצוטט אצל: Craig A. Daigle, 'The Russians are Going: Sadat, Nixon and the Soviet Presence in Egypt, 1970-1971', in: *Middle East Review of International Affairs*, 8, 1 (March 2004), p. 6

לקדם את ההסדר החלקי בתעלה. גם צעדו הנועז של הנשיא סאדאת – גירוש היועצים הסובייטים ביולי 1972 – לא היה בו כדי להוביל לשינוי 'מדיניות הקיפאון' של הבית הלבן.¹⁷

למרות אכזבת המצרים מתגובתו זו של הבית הלבן המשיכה קהיר במאמצי הגלויים להתנעתו של התהליך המדיני, בהתאם למתווה שלה, באמצעות הבית הלבן. המצרים היו מודעים לאדישותו של הבית הלבן לנוכח נסיונותיה של מחלקת המדינה בראשותם של רוג'רס וסיסקו לקדם את ההסדר החלקי בתעלה. עם זאת, סאדאת הבין כי בלא יוזמה של הבית הלבן, של קיסינג'ר או של הנשיא ניקסון עצמו לא תחול כל התקדמות לקראת הסדר עם הישראלים שיאפשר את החזרת סיני. לכן החליט הנשיא המצרי לשלוח את יועצו לביטחון לאומי ואיש אמונו, חאפז איסמאעיל, להיפגש עם קיסינג'ר כדי לנסות לרתום את הבית הלבן להתנעתו של התהליך המדיני עם ישראל. ואולם, נראה כי האמריקנים לא הקנו לפתיחת ערוץ זה את מידת החשיבות והדחיפות שהקנו לה המצרים. סאדאת היה מעוניין לפתוח את הדיאלוג בין איסמאעיל לקיסינג'ר כבר במהלך אוקטובר 1972, אך קיסינג'ר דחה אותו שוב ושוב. בזכרונותיו טוען קיסינג'ר כי נאלץ לדחות את המפגש עם איסמאעיל משום שהיה שקוע באותה עת במשא-ומתן לשלום בווייטנאם, אך נראה שהעדיף לדחותו כי מעייניו לא היו נתונים באותה עת לקידום התהליך המדיני בין ישראל למצרים. בסופו של דבר התקיימו השיחות רק בשלהי פברואר 1973.¹⁸

קיסינג'ר, כך נראה, לא הקנה חשיבות מיוחדת למפגש עם איסמאעיל. הוא ראה בשיחותיו עמו אמצעי נוסף להמשיך את 'אסטרטגיית הקיפאון' שלו. עדות לציפיותיו של קיסינג'ר מן המפגש עולה משיחה שניהל שלושה ימים קודם לכן עם שגריר ישראל בארצות-הברית, יצחק רבין. רבין הביע את חששו מקיומו של המפגש עם איסמאעיל שבוע ימים בלבד לפני הגעתה של ראש הממשלה גולדה מאיר לסדרת שיחות עם בכירי הממשל האמריקני, ובהם הנשיא ניקסון. הוא סיפר לקיסינג'ר כי במפגש שערך לפני כן עם סיקסו נמסר לו כי מטרת ביקורו של איסמאעיל היא בראש ובראשונה להניא את ניקסון מלהתחייב לפני ראש הממשלה מאיר לספק נשק נוסף לישראל, ובכלל זה מטוסי פנטום, וכי איסמאעיל יתנה כל התקדמות בדיאלוג בין מצרים לארצות-הברית בהתחייבות אמריקנית מסוג זה. עמדה כזאת של מצרים היא תמוהה-משהו, שהרי לפי כל הסימנים מטרתה היתה לשכנע את הממשל האמריקני להניע את המהלך המדיני לפי המתווה שלה. בנסיבות שנוצרו לא היו המצרים במעמד שאפשר להם להציג תביעות נחרצות לממשל האמריקני.¹⁹

17. בעניין גירוש היועצים הסובייטים ממצרים ביולי 1972 ראו למשל: קונרט, עשור של החלטות, עמ' 167-171; הנרי קיסינג'ר, שנותי בבית הלבן, עמ' 1331-1333; ברייטסוף, הצופה שנדרם, עמ' 92-93.

18. ראו: קיסינג'ר, שנותי בבית הלבן, עמ' 1336.

19. לפרטים על מפגש זה בין רבין לקיסינג'ר ביום 22 בפברואר, מפגש שנכח בו גם חבר המועצה לביטחון לאומי פיטר רודמן, ראו: Memorandum of conversation between Ambassador

מכל מקום, קיסינג'ר הרגיע את רבין והשיב לו כי אין בכוונתו של הבית הלבן להסכים לדרישות אלה, וכי הוא עצמו אינו מתכוון לפעול להתנעתו של התהליך המדיני בין ישראל למצרים כל עוד זו האחרונה דבקה בעמדותיה המסורתיות בשאלת פתרון הסכסוך. עמדות אלה, סבר קיסינג'ר, אין בהן כדי להביא לפריצת דרך בקונפליקט הישראלי-ערבי. מצרים חייבת להבין, כך טען, כי בנסיבות הקיימות, המאמצים של מחלקת המדינה או של ארגונים בין-לאומיים ובהם האו"ם לפתור את הסכסוך לא יכולים להביא לתוצאות מעשיות. רק מעורבות ממשית של נשיא ארצות-הברית והיועץ לביטחון לאומי יכולה לחולל את המפנה המתבקש. ואולם, מעורבות כזאת לא תתחולל בהיעדר שינוי מהותי בעמדה המצרית: 'הקו שלי [בשיחתי עם איסמאעיל]', אמר קיסינג'ר לרבין, 'יהיה [...] שאין לי בהחלט כל אפשרות לתרום רעיונות חדשים לקידום ההסדר בין ישראל למצרים כל עוד אין למצרים הצעות חדשות. אני אבהיר [לאיסמאעיל] שאם אין הצעה חדשה [למצרים] הם יכולים להמשיך ולדבר עם מחלקת המדינה ובאו"ם [...] האסטרטגיה שלי עם איסמאעיל תהיה כמעט לא לומר לו דבר, או לדבר במונחים כל-כך כלליים שאינם אומרים דבר'.²⁰

כדי להסיר מלבו של רבין ספקות כלשהם באשר לכוונותיו טרח היועץ לביטחון לאומי להציג לו בדיוק את נוסח הדברים שעמד להשמיע לאיסמאעיל. נוסח זה מעיד על הגישה החמקנית שנקט קיסינג'ר ואפילו על הזלזול שהפגין כלפי הנציג המצרי הבכיר: 'אני אתחיל [את השיחה עם איסמאעיל] כך:', הדגיש קיסינג'ר, 'אני מעוניין לשוחח עמך ברצינות, אינני יודע דבר, לא עסקתי במזרח התיכון לאחרונה. הייתי טרוד בווייטנאם כפי שידוע לך [...] אם אתה חושב שאני יכול לחולל נסים [בהתקדמות מהירה לקראת הסדר בין ישראל למצרים] אני מזכיר לך כי כל מו"מ שבו הייתי מעורב נמשך שנים. המו"מ בווייטנאם נמשך ארבע שנים. שיחות סאל"ט [לצמצום כמות הנשק הגרעיני של ברית-המועצות וארצות-הברית] נמשכו שלוש שנים. שנית, אינני מבטיח דבר שאיני יכול לקיים, ועל כן אין ביכולתי להציע דבר [בכל הקשור בהסדר בין ישראל למצרים].'²¹

בסיום המפגש שב והבטיח קיסינג'ר לרבין כי בנסיבות הקיימות אין לו כל תוכנית לקידום התהליך המדיני בין ישראל למצרים, וכי לעולם לא יציע תוכנית מדינית שלא תואמה מראש עם ישראל ולא זכתה להסכמתה. קיסינג'ר סיים את דבריו בהבטיחו כי אין בכוונתו לשבור את הקיפאון המדיני בשיחותיו עם איסמאעיל. אגב אורחא הוא טרח להביע את הבוז שרכש למחלקת המדינה ולמאמצי הנלעגים-משהו להניע את המהלכים המדיניים לקראת הסדר: 'דבר לא יצא משיחות אלה אלא אם כן הם [המצרים] יבואו בהצעה חדשה. ואם הם יבואו [בהצעה חדשה], אני אומר להם שאני צריך ללמוד את פרטיה [...] בניגוד לרוג'רס וסיסקו, אני מאמין שעלי להציע את מעורבותי רק בתמורה למשהו מהם

Rabin and Henry Kissinger, February 22, 1973, NA, NPMP, NSCF, Henry Alfred Kissinger [thereafter HAK] Office Files, Box 135, Rabin/Dinitz Sensitive Memcons

Ibid., pp. 2, 5-6 .20

Ibid. .21

[מהמצרים]. במפגש זה (עם איסמאעיל) אני צריך לתת להם [למצרים] את ההרגשה שאנו מתייחסים להצעותיהם ברצינות; אחרת לא נוכל למשוך זמן במשך שעתיים ולא כל שכן במשך יומיים [הזמן שהוקצב למפגש קיסנינג'ר-איסמאעיל].²²

לעומת גישתו זו של קיסנינג'ר, כוונותיו של המצרי וציפיותיו ממפגש זה היו שונות בתכלית; מעיון בסטנוגרמות המתארות את הדיונים שהתקיימו בין השניים ב-25-26 בפברואר 1973 עולה כי במהלכם פרס איסמאעיל לפני קיסנינג'ר את ההצעה מרחיקת-הלכת ביותר שהגישו המצרים עד אז במסגרת המשא-ומתן להשגת הסדר עם ישראל. עיקרה היה פתרון הסכסוך המצרי-ישראלי בכמה שלבים במסגרת הסכם כולל. איסמאעיל הדגיש שוב ושוב כי הזמן דוחק למצרים; הוא ציין כי תהליך מדיני אטי בין מצרים לישראל יפגע במעמדה של מצרים בעולם הערבי ולפיכך יש להשלים את רוב שלביו של ההסדר כבר במהלך 1973, ועד סוף 1973 על ישראל לסגת מכל שטחי סיני. הצעתו של איסמאעיל כללה את הנקודות העיקריות הבאות:

א. מצרים מוכנה לקבל כל הסדר בין ישראל לבין ירדן והפלסטינים בגדה המערבית המקובל על כל הצדדים לסכסוך והמבוסס על זכות ההגדרה העצמית של הפלסטינים ברצועת עזה, שפירושה הקמת אוטונומיה פלסטינית באזור זה בפיקוח האו"ם.

ב. בהקשר של הסכסוך הישראלי-מצרי הבהיר איסמאעיל כי המרכיב החשוב ביותר בהסדר הוא כיצד ליישב את שאלת הריבונות המצרית בסיני עם דרישותיה של ישראל לקבל ערובות שיבטיחו את בטחונה בגבול המצרי. הוא הביע הבנה באשר לדאגותיה הבטחוניות של ישראל והגדיר אותן 'לגיטימיות וסבירות' (legitimate and reasonable).

ג. תמורת נסיגה ישראלית מלאה מסיני התחייבה מצרים להכיר בקיומה, בעצמאותה, בריבונותה ובשלמותה הטריטוריאלית של ישראל [בגבולות 1967]; לסיים את מצב הלוחמה עם ישראל; להימנע מהתערבות בענייניה הפנימיים של ישראל מכל סיבה שהיא; לאפשר לישראל מעבר חופשי בנתיבי מים בין-לאומיים במצרי טיראן ובתעלת סואץ, ולהסכים לנוכחות כוחות בין-לאומיים בנקודה אסטרטגית אחת או שתיים בסיני, ובהן גם שארם א-שייח. כמו כן הביעה מצרים מחויבות לסיום החרם הערבי על מדינות הסוחרות עם ישראל.

ד. מצרים התחייבה לדאוג לכך ששטחה לא ישמש 'בסיס לפעולות חבלה של ארגונים או של בודדים נגד אזרחים או רכוש ישראלי'.

ה. שטחים מסוימים בסיני (קיסנינג'ר דיבר על אזורים שנמצאים ממזרח למעברי המתלה והגיד) יוכרוזו מפורזים.

ו. איסמאעיל אף לא שלל נורמליזציה מלאה עם ישראל, הכוללת חילופי שגרירים והסדרים שיאפשרו קשרי תיירות ומסחר חופשי בין שתי המדינות. עם זאת, הוא

הדגיש כי מצרים תהיה מוכנה לכך רק כשייפתר הסכסוך הישראלי-ערבי כולו, ובכלל גם בעיית הפלסטינים.²³

על-פי עדותו של שר הביטחון דאז, משה דיין, כללו 'הצעותיו' של איסמאעיל גם תביעות מרחיקות לכת מישראל באשר לאופיה ולזהותה כמדינה יהודית. לדברי דיין, איסמאעיל פסק שעל ישראל 'להיות מדינה מזרח-תיכונית, לא להסתמך על עזרת מדינות זרות, להפסיק את העלייה, להתנתק מן התנועה הציונית ולא להתיר אזרחות כפולה לתושביה – כל זה, כמובן, מלבד נסיגה לגבולות שקדמו למלחמת ששת הימים'. אמירות אלה אינן מופיעות בסטנוגרמה של השיחה המצויה בידינו. ייתכן – אם כי אין לנו ראיה כלשהי לכך – שהדברים נאמרו בעל-פה, והמצרים או האמריקנים ביקשו שלא לתת להם ביטוי רשמי בפרוטוקול.²⁴

על-פי דיווח שפרסם עיתון הארץ מפי מקורות מדיניים בכירים בישראל, האפו איסמאעיל הגיש למנהיגי המערב הצעה להסדר דו-שלבי עם ישראל: בשלב הראשון דובר על הסדר פוליטי מוגבל שבמסגרתו תיסוג ישראל נסיגה מלאה מסיני (מהותו של הסדר פוליטי זה לא הובהרה – ככל הנראה היה מדובר בהסדר של אי-לוחמה); בשלב השני, כך הוצע, תידון האופציה של הסכם שלום מלא, הכולל גבולות פתוחים, רק לאחר שישאל תגיע להסדר שיספק את הפלסטינים. ישראל הודיעה כי היא דוחה לחלוטין תוכנית מצרית זו. על-פי הדיווח הנ"ל, שר הביטחון משה דיין הבהיר כי ישראל חייבת להחזיק בשליטה על נקודות אסטרטגיות בסיני (וגם בגדה המערבית ובגולן), ובכללן מסדרון בין שארם-א-שייח לאילת, בכל מסגרת של הסדרים מדיניים כדי להבטיח את בטחונה למשך שנים. חוגים שונים בהנהגה בישראל סברו כי בנסיבות שנוצרו על ישראל לשוב לרעיון הסדר הביניים על-פי ההבנות שסוכמו בין גולדה מאיר לבין הממשל האמריקני בביקורה בווינגטון בדצמבר 1971.²⁵

בשיחות שניהל איסמאעיל עם אישים צרפתים ובהם נשיא צרפת, ג'ורג' פומפידו, הוא הבהיר להם כי עמדת מצרים בשאלת ההסדר מבוססת על נסיגה של ישראל מכל השטחים שנכבשו ב-1967, וכי זה תנאי מוקדם (precondition) לשיחות על הסדר. מצרים, הוא

23. עד לאחרונה, המקורות העיקריים לתיאור המפגש בין קיסינג'ר לאיסמאעיל היו ספר הזכרונות שכתב קיסינג'ר, Henry Kissinger, *Years of Upheaval*, Boston 1982, pp. 213-216, וספרו של יצחק רבין פנקס שירות, תל-אביב 1979, עמ' 383-391. בשנת 2001 חשף הארכיון הלאומי של ארצות-הברית את הסטנוגרמות המתארות את מפגשי קיסינג'ר-איסמאעיל בחודשים פברואר ומאי 1973. לטסטנוגרמות של השיחות שניהלו קיסינג'ר ואיסמאעיל בשלהי פברואר 1973 ראו: Memorandum of conversations with Hafiz Ismail in New York, February 25-26 1973, NA, Record Group 59, Department of State Records, Records of Henry Kissinger, 1973-1977, Box 25, cat 'C', Kissinger Shuttle 1974-1975.

24. משה דיין, אבני דרך: אוטוביוגרפיה, ירושלים 1976, עמ' 529.

25. דיווח שגרירות ארצות-הברית בישראל אל מחלקת המדינה על מאמר של דן מרגלית בהארץ, <http://aad.archives.gov/aad/creatpdf?rid=17491&dt=1573&dl=823>, 6.4.1973

הדגיש, קיבלה את תוכנית רוג'רס רק על יסוד ההנחה שהסדרים דומים יתממשו גם כלפי מדינות אחרות שישארל כבשה את שטחיהן ב-1967. בכל מקרה, ציין איסמאעיל, הסדר כזה חייב להיות בחסות האו"ם. בה-בעת, הוא הבהיר, המערכת הבין-לאומית חייבת לשים קץ למדיניות 'יצירת העובדות' בשטחים, שישארל נוקטת מאז 1967. איסמאעיל הדגיש כי מצרים כבר ויתרה ויתורים חשובים, ובהם נכונותה לחתום על הסדר שלום והסכמתה לתהליך הדרגתי של מימוש ההסכם, כל זאת בהניחה כי יינתנו לה מראש בטחונות לנסיגה ישראלית מלאה מכל השטחים בסיומו של התהליך. איסמאעיל הוסיף עוד הבהרה חשובה שאת טיבה הוא לא פירט: מצרים תהיה מוכנה להתחשב בצורכי הביטחון של ישראל, כל זאת במסגרת של ריבונות מצרית על כל סיני. ייתכן שכוונתו היתה להסכמה מצרית לנוכחות כלשהי של ישראל בנקודות אסטרטגיות בסיני, ובראשן המצרים.²⁶ לאחר ששמע קיסינג'ר את עיקרי התוכנית שהציג לו איסמאעיל, סיכם אותה כך:

אם אני מבין זאת, אתה אומר שיש כאן למעשה שני הסדרים נפרדים שאתה מציע כאן: האחד הוא הסדר בין כל המדינות באזור [המזרח התיכון], כולל ישראל, הנוגע לאירועים הצבאיים שנוצרו בעקבות מלחמת 1967. זאת אומרת, נסיגת ישראל [מכל השטחים שכבשה ב-1967 ולא רק משטחי סיני], מספר ערובות ביטחון [לבטחונה של ישראל ושל כל אומות האזור], ואני מבין שמספר אזורי ביטחון שעליהם אפשר יהיה לדון. ואתה מגדיר את המרכיב המרכזי שהוא חזרה לגבולות המנדטוריים של פלסטין [נסיגת ישראל לגבול המנדטורי בין ישראל למצרים – נסיגה מכל סיני].²⁷

נראה כי הצעותיו של איסמאעיל לא הרשימו במיוחד את קיסינג'ר, והוא הגיב עליהן בקרירות מופגנת. יש להניח כי מנקודת מבטה של מצרים היו הצעות מרחיקות לכת בכל הנוגע לעיצוב יחסיה עם מדינת ישראל. מאז תום מלחמת העצמאות לא השמיעה מצרים הצעות כה 'נדיבות' להסדר עם ישראל. עם זאת, בנסיבות של אותה עת לא היה בהן כדי להביא לפריצת דרך כלשהי לקראת הסדר. ישראל פעלה מתוך תחושה מובהקת של עליונות על-פני מצרים ומתוך אמונה עזה שהפעם, לאחר מלחמת ששת הימים, אסור לה לוותר על מימוש האופציה של הסדר שלום מלא עם העולם הערבי, שרק במסגרתו תיתכן נסיגה ישראלית. הצעותיו של איסמאעיל דיברו למעשה על נסיגה ישראלית מלאה מסיני תמורת הסכם של אי-לוחמה, וכינונו של הסדר שלום מלא רק לאחר פתרון הבעיה המרכזית ביחסים בין ישראל לעולם הערבי – הבעיה הפלסטינית. אין ספק שאיסמאעיל היה מודע לכך שאופציה של הסדר כזה אינה ראלית בעתיד הנראה לעין.

26. ראו: דיווח שגרירות ארצות-הברית בפריז אל מחלקת המדינה, 18.5.1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=23339&dt=1573&dl=823>. לאחר מכן ביקר איסמאעיל גם בספר, שם נפגש עם המלך פרנקו ועם ראשי המדינה. ראו: דיווח שגרירות ארצות-הברית בספרד אל מחלקת המדינה, 22.5.1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=2,22.5.1973,2479&dt=1573&dl=823>

Ibid., p. 16 .27

על רקע זה יש לבחון את תגובותיו הפושרות, ולאמיתו של דבר אף צוננות, של קיסניג'ר להצעותיו של איסמאעיל. בפועל לא היתה טמונה בהן שום בשורה לפריצת דרך לקראת הסדר. קיסניג'ר, כדרכו, לא סבר שיש צורך לעדן את דבריו. הוא בחר להציג לאורחו את תמונת המצב במלוא 'אכזריותה', מנקודת מבטה של מצרים: הוא הבהיר לאורח המצרי כי הזמן פועל לטובת ישראל, כי ארצות-הברית לעולם לא תנטוש את ישראל וכי אין בכוונת האמריקנים ללחוץ על ישראל לאמץ את הדרישות המצריות במלואן ולגרומם לבידודה בעולם. קיסניג'ר טען כי העמדה המצרית שהוצגה לו לא תתקבל בישראל, העומדת על כך שלא תסכים להתחייב לנסיגה ללא תנאי מסיני לפני שיחל משא-ומתן ישיר בין הצדדים. הוא הוסיף וציין כי המשך הקיפאון המדיני, המתבטא בהחזקת שטחי סיני בידי ישראל, הוא מצב איראלי מנקודת מבטה. לפיכך, הבהיר קיסניג'ר, אם אכן חפצה מצרים בשינוי הסטטוס-קוו, עליה לאמץ עמדות מציאותיות יותר.²⁸

תגובותיה של ישראל על ההצעות שהציג איסמאעיל לקיסניג'ר היו נלהבות יותר מתגובתו הצוננת של היועץ לביטחון לאומי האמריקני; בזכרונותיו הגדיר קיסניג'ר את הצעותיו של איסמאעיל 'מרחיקות לכת אך חד-צדדיות', ואילו שגריר ישראל בווישינגטון, יצחק רבין, שקיבל מקיסניג'ר דיווח על שיחותיו עם איסמאעיל, הגיב באופן חיובי יותר להצעותיו של המצרי והודה כי היו בהן 'התבטאויות מעניינות'. רבין ראה בחיוב אפשרות של המשך מגעים בין קיסניג'ר לאיסמאעיל על יסוד הכרה ישראלית בריבונות מצרית על כל סיני לצד הסכמה מצרית לנוכחות צבאית ישראלית (אולי מוסווית כאזרחית) בנקודות מסוימות בסיני. איסמאעיל לא שלל אפשרות כזאת בשיחותיו עם קיסניג'ר, ונראה כי נוצרה הזדמנות של ממש להתנעתו של התהליך המדיני בין ישראל למצרים, לאחר שהיה שרוי בקיפאון זמן רב. רבין אף הציג את הצעותיו של איסמאעיל לראש הממשלה מאיר, והיא עצמה הסמיכה אותו להודיע לקיסניג'ר כי היא מוכנה לרון ברעיון זה. אולם היועץ לביטחון לאומי עצמו לא שקל בכובד ראש את הרעיון ולא עשה דבר כדי לקדמו במפגשיו עם איסמאעיל.²⁹

התגובה האמריקנית הקרה על הצעותיו של איסמאעיל היתה בבחינת אכזבה קשה ביותר לסאדאת. נראה כי העריך שגם הממשל האמריקני יראה בהצעותיו ביטוי של גמישות מדינית מרחיקת לכת שנוקטת מצרים כדי להביא להסדר מדיני עם ישראל. הוא סבר כי בתמורה תיאות ארצות-הברית להפעיל לחצים על ישראל כדי שגם היא תגמיש את עמדותיה בסוגיית ההסדר. סילוק היועצים הסובייטים מארצו אף הוא היה בעיניו צעד המעיד על נכונותו להשתחרר מן 'החיבוק הסובייטי'. בתמורה, כך קיווה, יהיה הממשל מוכן ללכת לקראתו בכל הנוגע להמשך התהליך המדיני. בהדרגה הלכו ונגוזה תקוותיו של סאדאת והתבססו הערכות המצרים כי ארצות-הברית נגרת אחר עמדותיה של

²⁸ Ibid., pp. 27, 42, 44, 46

²⁹ על תגובות של יצחק רבין להצעות של איסמאעיל ראו: Kissinger, *Years of Upheaval*, p. 216; פנקס שירות, עמ' 384. על תגובת ראש הממשלה גולדה מאיר על ההצעות ראו: מירון מדיני, היהודיה הגאה: גולדה מאיר וחזון ישראל, תל-אביב 1990, עמ' 407.

ישראל, שגמרה אומר 'לשמור לעצמה לאורך זמן מאחזים בסיני תחת הכותרת של סידורי ביטחון'.³⁰

מבחינת המצרים, עמדת המוצא שאימצה ארצות-הברית בהציגה למעשה את עמדותיה של ישראל – היינו העמדה שלפיה על ישראל להמשיך ולקיים נוכחות כלשהי בסיני גם במסגרת הסדר מדיני – לא יכלה להיות בסיס מתאים להתנעתו של התהליך המדיני במזרח התיכון; שהרי עמדתה העקרונית של מצרים התבססה על התביעה לנסיגה מלאה של ישראל מסיני. את העמדה הזאת ביטא סאדאת באופן חדר-משמעי כבר במאי 1971, כשהבהיר למזכיר המדינה רוג'רס ולעוזרו סיסקו כי החזרת כל שטחי סיני למצרים היא תנאי להסדר סופי בין ישראל למצרים, תנאי שהמצרים לא יסכימו להתפשר עליו לעולם. סאדאת גרס כי 'אין מקום להתפשר גם על גרגר אדמה אחד מאדמות סיני'. דובר ממשלת מצרים שב וביטא עמדה זו אף ביתר חריפות, בהבהירו כי מצרים אינה מוכנה לשום משא-ומתן עם ישראל, וכי היא לא תוותר אף על סנטימטר אחד של אדמה ערבית ולא על שום זכות מזכויות הפלסטינים.³¹

נראה אפוא שלמצרים לא היה מקום לספק באשר למסרים שהעבירה להם ארצות-הברית, ואם אלה לא היו ברורים דיים באו דבריו הבוטים של קיסינג'ר לאיסמאעיל בסיום השיחות והאירו את העמדה האמריקנית באור זרקורים בוהק; על-פי עדותו של הגנרל המצרי גמאסי אמר קיסינג'ר לאיסמאעיל:

עצתי לסאדאת היא כי היא ראליסט. אנו חיים בעולם של עובדות ואיננו יכולים לבנות על תקוות ואשליות. העובדה היא כי אתם [המצרים] הובסתם [במלחמה נגד ישראל] ולכן אל לכם לבקש את שלל המנצחים. כדי שאמריקה תעזור לכם חייבים להיות ויתורים מצדכם [...] כיצד אפשרי הדבר, כאשר אתם מובסים, לכפות תנאים על הצד האחר [על ישראל]. או שתשנו את המצב, וכתוצאה מכך באופן טבעי תשתנה תפיסתנו לגבי הפתרון, או שאינכם יכולים לשנות את המצב, ובמקרה כזה יהיה צורך למצוא פתרונות שונים מאלה שאתם מציעים כדי שיתאימו לנסיבות שבהן אתם נמצאים. אני מקווה כי דברי הם ברורים. ודאי שאינני מציע כי סאדאת ישנה את המצב הצבאי. אם ינסה לעשות זאת, ישראל תזכה פעם נוספת ויותר מאשר ב-1967. במצב כזה יהיה לנו [לארצות-הברית] מאוד קשה לעשות דבר-מה [...] האבדות של מצרים ושל סאדאת אישית יהיו איומות. הוא אדם שאתו ארצה לעשות עסקים באחד הימים.³²

30. Mahmoud Riad, *The Struggle for Peace in the Middle East*, New York 1981, p. 237. וראו גם: בריוסף, הצופה שנרדם, עמ' 142-143.

31. Meital, *Egypt's Struggle for Peace Continuity and Change*, 1967-1977, p. 96. על הודעת דובר ממשלת מצרים ראו: דיווח נציגות ארצות-הברית בקהיר אל מחלקת המדינה, 12.3.1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=7988&dt=1573&dl=823>

32. El-Gamasy, *The October War*, p. 176. מתיאורו זה של גמאסי לא ברור אם הדברים נאמרו במהלך פגישתו של קיסינג'ר עם איסמאעיל בפברואר 1973 או שמא בפגישתם במאי אותה שנה.

מדבריו אלה של קיסנינג'ר הסיק סאדאת מסקנה ברורה אחת – בעתיד הנראה לעין אין כל סיכוי שהבית הלבן ידחוק בישראל להגמיש את עמדותיה בשאלת ההסדר ברוח עמדותיה של מצרים:

אמרתי לעצמי כי מהאמריקנים אין כל תקווה. ישראל העבירה את האמריקנים לצדה ומדיניותו של ג'ונסון [כך נכתב במקור – אך ברור שהכוונה היא לנשיא ניקסון] עדיין מציבה את האינטרסים הישראליים מעל האינטרסים של ארצות-הברית. כמו שאומר המצרי ברחוב, ישראל היא מגן האינטרס האמריקני במזרח התיכון. ישראל יצרה תפקיד זה עבור עצמה – או שאמריקה יצרה אותו עבור ישראל. בכל מקרה, התוצאה זהה. אין מקום לתקווה לשלום באמצעות ארצות-הברית כל עוד ישראל אינה רוצה בשלום.³³

ראש הממשלה מאיר הגיעה לביקור רשמי בארצות-הברית בשלהי פברואר 1973, מיד לאחר המפגש בין איסמאעיל לקיסנינג'ר. הפעם, שלא כמו בביקורים קודמים, חשה גולדה נינוחה יותר לקראת פגישתה עם הנשיא ניקסון. היא העריכה, ובצדק, כי אין כוונתו להפעיל לחץ של ממש על ישראל כדי להגמיש את עמדותיה המדיניות ולהביא להתנעתו של התהליך המדיני בין ישראל למצרים. בריאיון לעיתון על המשמר ב-16 באפריל 1973 ציינה ראש ממשלת ישראל כי 'מבחינה מדינית היה זה אולי הסיוור הקל ביותר [מבין ביקוריה בארצות-הברית]. כולם [בממשל האמריקני] בוכים מדוע לא נעשה דבר [להתנעתו של התהליך המדיני עם מצרים] אבל אין טענה לישראל'. גולדה החמיאה לנשיא ניקסון על שקיים את כל ההבטחות שהבטיח לה, והבהירה כי לא הבחינה בכל סימן לכך שהאמריקנים דוחקים בישראל לנקוט ויתורים או לגלות גמישות רבה יותר.³⁴

הפגישה בין הנשיא ניקסון לבין ראש הממשלה מאיר ב-1 במרס 1973 ארכה כעשרים דקות בלבד ורובה עסקה באספקת נשק לישראל ובמצבם של אסירי ציון בברית-המועצות. הנשיא ניקסון והיועץ לביטחון לאומי קיסנינג'ר הבהירו לראש הממשלה מאיר כי איומי

הפרוטוקולים של השיחות המתארים את מפגשיו של איסמאעיל עם קיסנינג'ר בפברואר ובמאי 1973 אינם זהים לחלוטין לטקסט זה של גאמסי, אך יש לשער כי דבריו אלה של הגנרל המצרי משקפים נאמנה את התרשמותו של איסמאעיל מגישתם של האמריקנים. עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות שנוסח זה של הגנרל המצרי אינו משקף נאמנה את התרשמותו המדויקת של איסמאעיל משיחותיו עם קיסנינג'ר אלא נועד להצדיק את יציאתה של מצרים למלחמת יום הכיפורים באוקטובר 1973, בנימוק כי ההחלטה לכך התקבלה בקרב המצרים רק לאחר שהבינו מהאמריקנים כי אפסו סיכוייהם להשיב את שטחי סיני לשליטתם באמצעות התהליך המדיני.

Ibid. 33

34. פרוטוקול סטנוגרפי של ריאיון ראש הממשלה גולדה מאיר בעיתון על המשמר, 16.4.1973, ג"מ ח' 106, מספר תיק 828/2. ראו גם: דיווח שגרירות ארצות-הברית בישראל אל מחלקת המדינה, 16 באפריל 1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=13631&dt=1573&dl=823>

מדינות ערב להפעיל נגד ארצות-הברית את נשק הנפט אם לא תלחץ על ישראל ולא תקדם את התהליך המדיני במזרח התיכון, וכמותם גם דעת הקהל בארצות-הברית – כל אלה מחייבים את ישראל להשמיע הצהרות המוכיחות כי היא אינה מעוניינת בהמשך הקיפאון המדיני. עם זאת הדגישו השניים כי אין בכוונת ארצות-הברית לדחוק בישראל להגמיש את עמדותיה המדיניות.³⁵ ניקסון וקיסנינג'ר אמנם ציינו באוזני ראש הממשלה כי ארצות-הברית מעוניינת לפתור את בעיית הקיפאון המדיני במזרח התיכון, אך נראה כי הדברים נאמרו 'לצורך הפרוטוקול' ולא שיקפו בפועל את עמדת הממשל האמריקני בתקופה הנדונה. לשני המדינאים הבכירים ביותר של הממשל היה ברור כי בהיעדר נכונות ממשית להעניק לאמירות אלה תוקף מעשי, הן תישארנה בהכרח בגדר 'אות מתה'; וכאילו כדי להבהיר את אופיה הרופס של הצהרתם טרחו השניים לציין באוזני ראש הממשלה כי אין בכוונתם להתנות את המשך אספקת הנשק לישראל בהתקדמות התהליך המדיני בין ישראל למצרים, בידעם היטב שבהיעדר מנופי לחץ לא תהיה שום משמעות לשאיפותיהם הערטילאיות. הם היו מוכנים להסתפק בהצהרה פומבית של ישראל בדבר רצונה בהתנתות של התהליך המדיני במזרח התיכון בלא שתתחייב לצעדים של ממש בכיוון זה. קיסנינג'ר אף הבהיר לראש הממשלה מאיר כי אין הוא רואה בהצעותיו של איסמאעיל גילוי של גמישות מדינית מצד מצרים.³⁶

נראה שדווקא ראש הממשלה מאיר היתה מוכנה, במפגש זה לפחות, לגלות גמישות רבה למדי כדי לבחון את רצינות הצעותיו של איסמאעיל ולנסות לקדם לפחות את ההסדר החלקי בתעלה. היא אף היתה מוכנה ליטול על עצמה סיכונים וויתורים לא מבוטלים על מנת לקדם צעד זה. היא הביעה את הסכמתה לכך שהנסיגה באזור התעלה תהיה זמנית וכי עניין המשך הנסיגה הישראלית מסיני יהיה פתוח למשא-ומתן עתידי. ראש הממשלה גם הביעה לראשונה את נכונותה להימצאותם של כוחות שיטור מצריים, בהיקפים מצומצמים, באזור התעלה, וציינה כי ישראל אמנם עומדת על זכותה למעבר אוניותיה בתעלת סואץ, אך אין בכוונתה להתעקש על מימוש זכות זו במסגרת ההסדר החלקי בתעלה. זאת ועוד, ראש הממשלה אף הביעה את נכונותה של ישראל לסגת במסגרת ההסדר החלקי בתעלה עד למעברי המתלה והגידי, ואת הסכמתה לכך שארצות-הברית תמשיך לנהל מגעים עם ברית-המועצות ועם מצרים לקראת הסדר כולל.³⁷

מדוע נקטה ראש הממשלה מאיר גמישות מפתיעה זו בשיחתה עם ניקסון וקיסנינג'ר, אף שהיתה מודעת לכך שהממשל האמריקני למעשה מעניק לישראל גיבוי להמשך מדיניות 'הקיפאון'? תיתכנה כמה תשובות לשאלה זו:

35. Memorandum of conversation between President Nixon and Golda Meir, Prime Minister of Israel, March 1, 1973, NA, NPMP, NSCF, Box 1026

Ibid. 36

Ibid. 37

- א. ראש הממשלה באמת רצתה לקדם אפשרות של הסדר חלקי עם מצרים. הסדר כזה היה מחייב את ישראל לסגת באורח מינימלי מגדות התעלה, אך למעשה היה מעניק לה שליטה במרחבי סיני למשך שנים. היה מקום להעריך שפתיחת התעלה לשיט ושיקום ערי התעלה ישללו הלכה למעשה את האפשרות של מלחמה יזומה מצד מצרים למשך שנים רבות.
- ב. ראש הממשלה חששה שהיעדר פעילות למען הסדר מדיני תדרבן את מצרים לחדש את האש לאורך התעלה. מלחמת ההתשה שהתנהלה לאורך התעלה במשך שנים גבתה מישראל מחיר כבד ביותר: לצה"ל לא היה מענה של ממש להפגזות היומיומיות מן הצד המצרי, והיקף הנפגעים בקרב חיילי צה"ל הלך וגדל. פעילות חיל האוויר שובשה באורח חמור באמצעות הפעולה האפקטיבית של מערכות טילי קרקע-אוויר שהיו בידי מצרים ובשל המעורבות ההולכת וגדלה של חיל האוויר הסובייטי בלחימה. מבית הלכה וגברה המחאה לנוכח המלחמה הבלתי-פוסקת, והאמון במערכת הביטחון ואף בדרג הצבאי הלך וקטן. הסכם הפסקת האש היה לישראל כאוויר לנשימה, ולפיכך היה לה אינטרס ממשי למנוע את חידוש האש בתעלה.
- ג. ייתכן שגולדה מאיר האמינה כי הפגנת גמישות מדינית במפגשה עם ראשי הממשל תעצים את הדימוי החיובי שלה בדעת הקהל העולמית וכארוץ וגם בעיני אישים שונים בממשל האמריקני, ובכלל זה בקונגרס. שנים 'סבלה' מאיר מדימוי שלילי בדעת הקהל. רבים ראו בה מנהיגה עיקשת וחסרת פשרות. עתה נודמן לה להוכיח שדימוי זה אינו מבוסס כלל, וכי היא חפצה באמת ובתמים בהסדר שלום עם מדינות ערב. דימוי זה, כמובן, גם היה עשוי להקל על אישור משלוחי נשק מתקדמים נוספים לישראל. מכל מקום, לגילויי גמישות אלה מצד ראש הממשלה מאיר לא היה המשך. עיון במסמכים אמריקניים וישראליים לא העלה עדויות לכך שראש הממשלה ניסתה לקדם את הצעותיה אלה. ייתכן שהבינה כי בהיעדר לחץ מצד הבית הלבן עדיף לה לישראל לשמור על הסטטוס-קוו שבו הפסקת האש בתעלה נמשכת וישראל ממשיכה להחזיק בכל שטחי סיני.
- ניקסון וקיסנינג'ר הופתעו מן הגמישות שגילתה ראש הממשלה מאיר. נראה כי הנשיא ניקסון חש שהתבטאויות פומביות של ישראל המרמזות על גמישות מדינית כלפי מצרים עשויות לתת בידי מחלקת המדינה עילה לפתוח בנסיונות מחודשים להתנעתו של התהליך המדיני הרדום במזרח התיכון; על כן ביקש מראש הממשלה שתימנע מלמסור למחלקת המדינה פרטים על נכונותה לוותרים כאלה. ראש הממשלה מאיר הסכימה לכך, והציעה כי לצד הניסיון הפומבי לקדם את הסדר הביניים בין ישראל למצרים ימשיך קיסנינג'ר, בערוץ החשאי עם איסמאעיל, לבחון עקרונות כלליים להסדר כולל, ובלבד שיעדכן את ישראל בפרטי התהליך ויתאם עמה את עמדותיה של ארצות-הברית.³⁸
- גם לאחר שנוכח בנכונותה של ראש הממשלה מאיר לעשות ויתורים לא מבוטלים למען קידום ההסדר החלקי בין ישראל למצרים לא שינה היועץ לביטחון לאומי את הערכתו כי

Ibid. .38

קלושים הסיכויים להתקדמות של ממש בתהליך המדיני בין ישראל למצרים. את כוונותיו להמשיך ב'אסטרטגיית הקיפאון' פרש קיסינג'ר לפני השגריר הישראלי החדש שמחה דיניץ בשלהי מרס 1973:

אנו ממשיכים לנקוט את האסטרטגיה שהסברתי לראש ממשלתך [במהלך ביקורה בארצות-הברית בראשית מרס 1973]. איננו מנסים לקדם דבר. אנו מבזבזים [מושכים] זמן. אנו משתמשים ב[שיחות עם] מצרים על מנת להרוג את השיחות עם הרוסים [הכוונה לדיונים שניהל קיסינג'ר באותה עת עם שר החוץ הסובייטי גרומיקו ועם השגריר הסובייטי בווינגטון דוברינין בניסיון לגבש הסכמות אמריקניות וסובייטיות בעניין קידומו של התהליך המדיני בין ישראל למצרים, כל זאת לקראת ועידת הפסגה בין ארצות-הברית לברית-המועצות שהיתה עתידה להתקיים ביוני 1973]. המצרים גם הם אמרו להם [לסובייטים] שלא להתערב [בדיונים המתנהלים בין ארצות-הברית למצרים בעניין הדרכים לקידומו של התהליך המדיני במזרח התיכון], על כן אנו לא נמצאים כעת תחת לחץ כבד מהם [מהסובייטים] להמשיך בתהליך המדיני.³⁹

נראה אפוא שקיסינג'ר השתמש בשני נתיבים אלה – הסובייטי והמצרי – כדי לעקר כל אחד מהם באמצעות משנהו ולמשוך זמן. זאת ועוד, קיסינג'ר הבהיר לדיניץ כי אין בכוונתו להיפגש עם איסמאעיל במהלך חודש אפריל 1973, כפי שנקבע בתום מפגשם האחרון; הוא הבהיר כי המפגש הבא ביניהם יתקיים לכל המוקדם במאי 1973, וכי גם אז אין הוא צופה התקדמות ממשית בהידברות המצרית-אמריקנית. אגב כך מסתבר כי קיסינג'ר לא תלה תקוות כלשהן בהצעות מצריות חדשות – במידה שתועלינה כאלה – כמנוף להנעת התהליך המדיני: 'אמרתי להם [למצרים] שלא אדבר עמם אלא אם כן יש להם משהו חדש ושונה מעמדתם הרשמית', אמר לדיניץ, והעיר כי 'אם הם יציעו לי דבר מה חדש גם זה לא יוביל לשום מקום'.⁴⁰

בהזדמנות זו הוסיף קיסינג'ר ו'הרגיע' את דיניץ בהבטיחו לו כי אין לצפות להסכמות כלשהן עם ברית-המועצות בעניין המזרח התיכון, לא בדיונים שלפני הפסגה ולא במהלכה: 'עם הרוסים', הוא הבהיר, 'למעשה לא קורה דבר [...] אין בכוונתי לצאת ביוזמה כלשהי. אני אגיב באופן אטי להצעותיהם. אם הדבר [הדיונים בנושא] יתנהל בעצלתיים וייגרר במהלך ועידת הפסגה, זאת הבעיה שלהם [...] אני אמתין להם [...] אין בכוונתי להציע מפגש [עם הסובייטים כדי לדון בעניין לפני הפסגה]. עליהם להציע תאריך למפגש. אנו לא נסכים למועד שהם יציעו. וברז'ניב נוסע לגרמניה. הדבר יגזול את זמנו [כך שלא יוכל להתפנות לדיונים בקשר למזרח התיכון]'.⁴¹

39. Memorandum of conversation between Ambassador Simcha Dinitz and Henry Kissinger, March 30, 1973, NA, NPMP, NSCF, HAK Office Files, Box 135, Rabin/Dinitz Sensitive Memcons, p. 3

Ibid. 40.

Ibid., pp. 3-4 41.

עם כל זאת ציין קיסינג'ור באוזני השגריר הישראלי כי אינו יודע עוד כמה זמן יהיה אפשר להמשיך ב'אסטרטגיית הקיפאון', וכי המצב במזרח התיכון יכול להתלקח בקלות בכל רגע. הערה זו של קיסינג'ור היא בעלת חשיבות רבה, שכן היא מעידה שהיועץ לביטחון לאומי היה מודע לעומק התסכול המצרי מחוסר ההתקדמות בתהליך המדיני וממצב הקיפאון שהוא עצמו היה אחראי לו במידה רבה. ואולם, אף שהיה מודע לכך שהתסכול הערבי בכלל, וזה המצרי בפרט, עלול להתלקח לכדי עימות כולל בין ישראל לבין מדינות ערב, המשיך קיסינג'ור להלך על חבל דק כלוליין בקרקס, ולא זנח את 'מדיניות הקיפאון', בהניחו כי המצרים, למרות תסכולם, לא יעזו לתקוף את ישראל⁴² – הנחה שהתגלתה עד מהרה כהרת אסון.

השפלה נוספת נגרמה למצרים כמה שבועות לאחר שאיסמאעיל עזב את וושינגטון, עת הגיעה גולדה מאיר לבירה האמריקנית. ב-14 במרס 1973 חשף ניו-יורק פוסט כי בשיחות ניקסון-מאיר, שנערכו מיד בתום ביקורו של איסמאעיל, סוכם על עסקת נשק חדשה בין ארצות-הברית לישראל, שכללה גם מכירת מטוסים. ואכן, עיון במסמכים אמריקניים שנפתחו לאחרונה מגלה כי בפגישה שהתקיימה בין ראש הממשלה מאיר לבין הנשיא ניקסון ב-1 במרס 1973 סוכם כי ארצות-הברית תספק לישראל לפחות 100 מטוסי פנטום בשנים הבאות, וכי העסקה תתנהל באופן חשאי. הנשיא ניקסון עצמו דרש מראש הממשלה מאיר כי המידע על-אודות עסקת המטוסים לא ידלוף לתקשורת.⁴³ בפגישה עם דיפלומט אמריקני בקהיר מחה איסמאעיל על מכירת המטוסים לישראל וטען כי העסקה גורמת נזק רציני לאווירה המלווה את התהליך המדיני ('serious damage to atmosphere for future peace efforts'). על-פי דיווחו של עוזר מזכיר המדינה, אלפרד אטרטון, תגובת הממשל היתה שאינו דן בסוגיית הרכש בין ישראל לארצות-הברית עם 'גורמים אחרים'. בה-בעת, באותה פגישה בקהיר הביע הדיפלומט האמריקני את מחאת הממשל על תמיכת ממשלות ערב, ובכללן מצרים, בפעולות הטרור של פתח. איסמאעיל, על-פי הדיווח, הביע רוגז על ה'אולטימטום' האמריקני והבהיר כי מצרים לא תתכחש לפלסטינים. הוא הוסיף כי ארצו כבר רגילה לתקופות של 'עליות ומורדות' ביחסיה עם ארצות-הברית, וכי היא ערוכה לקראת תקופה של שפל ביחסים באותה עת. בתדרוך לעיתונאים זרים שערך יועצו של הנשיא סאדאת, אשרף ע'ורבאל (ashraf ghorbal), הוא הגדיר את ההודעה על מכירת המטוסים לישראל כ'סטירה בפני המצרים'. לדבריו, כשניסו המצרים לברר עם האמריקנים את נכונות הידיעה נמסר להם כי הממשל סבור ש'אין צורך בהסבר' ('no explanation was considered necessary').⁴⁴

Ibid., p. 4 .42

Memorandum of conversation between President Nixon and Golda Meir, Prime Minister of Israel, March 1, 1973, NA, NPMP, NSCF, Box 1026 .43

ראו: קוונטר, עשור של החלטות, עמ' 173, הערה 46.

44. על פגישת איסמאעיל עם דיפלומט אמריקני בקהיר ראו: דיווח מחלקת המדינה אל שגרירות ארצות-הברית בישראל, 27 במרס 1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=2653&dt=1573&dl=823>, ראו גם: דיווח מחלקת המדינה אל שגרירות ארצות-הברית בהאג, 24 במרס

ב-20 במרס 1973 שיגר איסמאעיל איגרת לקיסינג'ר ובה התלונן על עסקת המטוסים בין ארצות-הברית לישראל. מטבע הדברים ביטא איסמאעיל את תחושת האכזבה שחשה ההנהגה המצרית על רקע ציפיותיה לתמורה מדינית בגין מה שנראה בעיניה כ'גמישות מדינית מרחיקת לכת' בסוגיית ההסדר המדיני. קיסינג'ר, בעזות פנים שאפיינה את התנהגותו בדרך-כלל, מיהר להכחיש באוזני איסמאעיל את קיומה של הסכמה מסוג זה בין ארצות-הברית לישראל, אולם המצרים לא האמינו להכחשה זו. מבחינתו של סאדאת, תשובת ארצות-הברית לגמישות המדינית שהציג איסמאעיל היתה שלילית מיסודה. ההחלטה על מכירת מטוסי פנטום נוספים לישראל ביטאה זאת באורח חד-משמעי.⁴⁵

כשלוש השבועות בין איסמאעיל לקיסינג'ר והידיעה על עסקת המטוסים שנרקחה בין ארצות-הברית לישראל הובילו את סאדאת למסקנה כי הדרך היחידה לשבירת הקיפאון המדיני בין ישראל למצרים ולהתנעתו של התהליך המדיני היא חידוש הלחימה. ואכן, בחודשי ימים האביב של 1973 החל הנשיא המצרי לגבש תמיכה פוליטית רחבה מבית ליציאה למלחמה. ב-6 במרס 1973 ערך סאדאת פגישה סודית עם הוועד המרכזי של האיחוד הערבי הסוציאליסטי ועם כמה נציגים ממועצת העם המצרית, ובה הודיע להם כי החלטתו לצאת למלחמה נגד ישראל היא סופית ולא ניתן לערער עליה. את מטרת המלחמה, שתוכננה להתנהל בשיתוף פעולה עם סוריה, הגדיר סאדאת כ'שבירת הפסקת האש'. כחודש ימים לאחר מכן, ב-5 באפריל 1973, כינס הנשיא המצרי ישיבת ממשלה ובה הודיע כי לנוכח המדיניות האמריקנית, הכופה על הערבים את תפיסת ארצות-הברית בעניין פתרון הסכסוך (ניסוח שנשמע בו הד ברור למסקנתו מהמפגש האחרון עם קיסינג'ר), אין מנוס ממלחמה.⁴⁶

במחצית אפריל 1973 נראה היה שגם קיסינג'ר עצמו מבין שהסטטוס-קוו במזרח התיכון לא יוכל להימשך עוד זמן רב. בפגישתו עם השגריר הישראלי דיניץ ב-11 באפריל

1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=3257&dt=1573&dl=823>, על התדרוך שערך אשף ע'ורבאל לעיתונאים ראו: דיווח נציגות ארצות-הברית במצרים אל מחלקת המדינה, 4 באפריל 1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=18864&dt=1573&dl=823>.
45. ראו בעניין זה נספח B [Tab B] בשיחתו של קיסינג'ר עם השגריר הישראלי דיניץ מיום 11.4.1973: Memorandum of Conversation between Kissinger and Ambassador Simcha Dinitz of Israel, April 11, 1973, NA, NPMP, NSCF, HAK Office Files, Box 135 על פגישת איסמאעיל עם דיפלומט אמריקני בקהיר ראו: דיווח מחלקת המדינה אל שגרירות ארצות-הברית בישראל, 27 במרס 1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=2653&dt=1573&dl=823>.

46. בריוסף, הצופה שנדרם, עמ' 146-147. רוב שרי הממשלה המצרית הביעו תמיכה בהחלטתו של סאדאת לצאת למלחמה כדי לשבור את הקיפאון המדיני במזרח התיכון, אף שהובהר למשתתפים כי מצרים אינה יוצאת למלחמה בתנאים אידאליים, כי אין התלהבות כלל-ערבית לקראת מלחמה נוספת עם ישראל לאור התבוסה המוחצת ב-1967 וכי רק סוריה מתכוונת להשתתף בה במלוא עוצמתה. ראו בעניין זה: יורם מיטל, התפתחות מדיניותה של מצרים ביחס לסכסוך עם ישראל: 1967-1977, חיפה 1991, עמ' 263-264.

1973 הבהיר לו קיסינג'ר כי על ישראל לגבש בהקדם האפשרי עקרונות בסיסיים להסדר ביניים עם המצרים, כדי לצמצם את המעורבות הסובייטית בתהליך המדיני במזרח התיכון ולסכל את נסיונותיהן של מדינות ערב להפעיל את נשק הנפט על מנת לאלץ את ארצות-הברית לפעול לקידום התהליך המדיני בין ישראל למצרים. ואולם, דיפלומט שנון ומנוסה כקיסינג'ר חייב היה לדעת כי אמירות כלליות בנוסח הזה אינן מנוף ממשי להנעת התהליך המדיני, וכי נדרשת מעורבות רבה יותר מצד הממשל כדי לעורר תהליך זה מן התרדמת העמוקה ששקע בה. זאת ועוד, יש לשים לב לכך שקיסינג'ר לא הביע חשש שהימנעות מתהליך מדיני תוביל לעימות מזוין, אלא ביטא בעיקר חששות שנגעו לאפשרות של חרם נפט ערבי ושל הגברת הנוכחות הסובייטית במזרח התיכון.⁴⁷

בהמשך השיחה הסגיר קיסינג'ר את תחושותיו בנוגע לחידוש התהליך המדיני. הוא הבהיר כי לא יהיו לחצים על ישראל ולא תהיה מעורבות ישירה של הבית הלבן בנושא. קיסינג'ר הבהיר לדיניץ כי עד כה עלה בידו להרוויח זמן בניהול משא-ומתן עקר אל מול הסובייטים והמצרים בעניין ההסדר הישראלי-מצרי, אך אין ביכולתו להבטיח לישראל כי יצליח להתמיד בטקטיקה זו יותר מחודשים ספורים. קיסינג'ר הוסיף וציין כי אם אכן יחליטו הערבים להפעיל את נשק הנפט נגד ארצות-הברית עשויה ישראל למצוא עצמה במצב עדין ביותר, שכן דעת הקהל האמריקנית תדרוש מהממשל בתוקף להפעיל על ישראל לחצים כבדים כדי לאלצה לנקוט ויתורים מפליגים למצרים. עם זאת הבהיר קיסינג'ר כי לעת-עתה אין בכוונתו להפעיל לחצים מכל סוג שהוא על ישראל; אמנם, למרות ספקותיו הכבדים באשר לאפשרות להגיע להסדר כלשהו בין ישראל למצרים בשלב זה הוא דרש מישראל שתצהיר בפומבי כי היא אינה מעוניינת בהמשך הקיפאון המדיני במזרח התיכון ושתציע הצעות משלה להתנעתו של התהליך המדיני. ואולם, למרות דרישותיו אלה הוא הבהיר לדיניץ כי אין בכוונתו להתחייב לפני המצרים או הסובייטים שהבית הלבן יהיה מעורב ישירות בקידומו של ההסדר המדיני בין ישראל למצרים.⁴⁸

על העקרונות המרכזיים שהנחו את מדיניות ארצות-הברית במזרח התיכון בתקופה הנדונה אפשר ללמוד מתזכיר של מחלקת המדינה מחודש מרס 1973. נקבע בו כי הממשל סבור שאל להם לצדדים להשלים עם המצב הנוכחי, אך עמדות הצדדים בשלב הנוכחי אינן מאפשרות פריצת דרך כלשהי. עוד צוין כי הממשל היה שמח לו הציעו הצדדים רעיונות משלהם שיכלו להביא לפריצת דרך, אך רעיונות כאלה לא הוצגו. הממשל, כך נקבע, מודע לכך שמצפים ממנו להשתמש ביחסיו הקרובים עם ישראל ובתלותה של זו האחרונה בארצות-הברית כדי לאלצה להגמיש את עמדותיה בשאלת ההסדר. אכן, נטען בתזכיר, ארצות-הברית יכולה ללחוץ על ישראל, אך היא אינה רואה טעם להפעיל לחצים במצב של ואקום פוליטי: ללחצים כאלה תהיה משמעות רק כשיחל משא-ומתן ממשי להסדר

Memorandum of Conversation between Kissinger and Ambassador Simcha Dinitz of Israel, April 11, 1973, NA, NPMP, NSCF, HAK Office Files, Box 135

Ibid. .48

בין הצדדים. הצדדים צריכים להתנער מן האשליה שפתרונות שיציעו גורמים חיצוניים הם אופציה רצינית להסדר ביניהם. הממשל סבור כי בנסיבות הנוכחיות הדרך הטובה ביותר להתקדם לקראת הסדר היא דרך פעולה הדרגתית, שתחילתה הסדר ביניים הכולל את פתיחת תעלת סואץ לשיט וסופה הסדר קבע שיושגת על החלטת מועצת הביטחון 242. צוין כי ישראל מוכנה להיכנס למשא-ומתן ללא תנאים בסוגיה זו, וכי מצרים מצדה חוששת כי הסדר הביניים יהפוך להסדר של קבע, והיא תובעת מישראל התחייבות לנסיגה מכל סיני.⁴⁹

למחרת השיחה בין קיסינג'ר לדייניץ הודיע הלה לקיסינג'ר כי ימסור את דבריו לראש הממשלה מאיר כדי לאפשר לה לבחון את הצעותיו של איסמאעיל מחודש פברואר ולנסות להתניע באמצעותן את התהליך המדיני עם מצרים.⁵⁰ ב-18 באפריל 1973 התכנסה בחשאי צמרת מקבלי ההחלטות של ישראל בביתה של ראש הממשלה גולדה מאיר. בישיבה זו נכחו מלבד ראש הממשלה מאיר גם שר הביטחון משה דיין, השר ללא תיק ויועצה הפוליטי הקרוב ביותר של ראש הממשלה, ישראל גלילי, הרמטכ"ל רב-אלוף דוד אלעזר, ראש אמ"ן האלוף אלי זעירא וראש המוסד צבי זמיר. כמו כן נכחו בישיבה מנכ"ל משרד ראש הממשלה ואיש סודה של גולדה מרדכי גזית, ועוזריהם של כמה מהמשתתפים. מטרת הפורום היתה לדון בסבירות פריצתה של מלחמה נוספת עם המצרים בחודשים הקרובים ולבחון את החלופות העומדות לפני ישראל במקרה זה.⁵¹ הדיון נערך על רקע ההתערות שהחלו להצטבר בקהילת המודיעין של ישראל בשבוע השני של חודש אפריל 1973 בדבר כוונותיה של מצרים לצאת למלחמה נגד ישראל. התערות אלה הגיעו ממקורות שונים, אך המוטיב המרכזי של כולן היה דומה: הן הצביעו על כך שהמצרים נאשו מקידום הפתרון למבוי הסתום באמצעות הערוץ של קיסינג'ר ושסאדאת נחוש בדעתו עתה ללכת למלחמה. בידיעות ננקבו כמה תאריכים אפשריים לפרוץ המלחמה, ומקורות ישראליים מסרו על שניים כאלה: 15 ו-19 במאי.⁵²

חלקה הראשון של הישיבה הוקדש להערכת גורמי הביטחון בעניין הסבירות לפרוץ מלחמה בחודשים הקרובים. ראש המוסד זמיר והרמטכ"ל דוד אלעזר העריכו שניהם כי הסיכויים לפרוץ מלחמה הם רבים. לעומתם העריך ראש אמ"ן אלי זעירא כי הסיכוי

49. תזכיר מחלקת המדינה, 10 במרס 1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=8360&dt=1573&dl=823>

50. Memorandum of Conversation between Kissinger and Ambassador Simcha Dinitz of Israel, April 12, 1973, NA, NPMP, NSCF, HAK Office Files, Box 135

51. הריון בתוכנה של ישיבה חשובה זו מבוסס על מחקריו של אורי בר-יוסף ומובא בספרו הצופה שנרדם, עמ' 172-190. וראו גם: Bar-Joseph, 'Last Chance to Avoid War' (above note 2), pp. 545-556. מקור נוסף העוסק בדיון זה, וגם הוא מתבסס על מחקריו של בר-יוסף: מנקוביץ, תגובת מדינות ליוזמות שלום' (לעיל הערה 4), עמ' 148-154.

52. בר-יוסף, הצופה שנרדם, עמ' 168. וראו גם: Bar-Joseph, 'Last Chance to Avoid War' (above note 2), p. 552

שהמצרים יפתחו במלחמה 'נמוכים מחמישים אחוז ואפילו עשרים אחוז'. שר הביטחון דיין היה תמים דעים עם ראש המוסד ועם הרמטכ"ל והעריך אף הוא כי פני המצרים למלחמה. בנתחו את המצב האסטרטגי שישראל נתונה בו העריך דיין כי המצרים יודעים שאין להם סיכוי לנצח במלחמה נגד ישראל, אך בהצעת מבינים כי היציאה למלחמה היא הדרך היחידה להתנעתו של התהליך המדיני. השר גלילי העריך אף הוא כי לישראל שתי ברורות עיקריות: קבלת היוזמה של איסמאעיל או חידוש הקרבות.⁵³

מדברי הנוכחים במפגש עולה כי כמעט לכולם היה ברור שדחיית יוזמתו של איסמאעיל פירושה מלחמה. למרות זאת, איש מן הנוכחים לא העלה לדיון את האפשרות לקבל הצעות אלה. ישראל, כך מסתבר, היתה נחושה בדעתה לממש את עקרונותיה המדיניים כפי שנוסחו לאחר מלחמת ששת הימים גם במחיר הידרדרות לעימות מלחמתי. בהמשך הדיון נועצו הנוכחים בשאלה כיצד ליידע את האמריקנים בדבר החשש הישראלי ממלחמה בלא לגרום לממשל להפעיל על ישראל לחץ כבד כדי שתפגין גמישות בתחום המדיני. ראש הממשלה מאיר הדגישה כי אמנם יש ליידע את האמריקנים בדבר סכנת המלחמה כדי שיפעלו למנוע אותה, אך ציינה כי 'מה שחשוב, מה שלא יהיה – לא ליצור רושם שאנו נבהלנו, ושיבינו – שלא זה העניין. אנו די בטוחים בעצמנו, אבל לא היינו רוצים שזה [מלחמה] יקרה'.⁵⁴ שר הביטחון דיין המליץ למסור לאמריקנים את המידע על סכנת המלחמה עם מצרים, אך בהצעת להדגיש כי ההליכה למלחמה אינה ודאית ולא לבקש מהם שיפעלו למנוע אותה. שר הביטחון חשש כי אם תבקש ישראל מארצות-הברית למנוע את המלחמה עם מצרים יפעילו האמריקנים לחץ כבד על ישראל כדי שתגמיש את עמדותיה בתחום המדיני ויאלצה לקבל הסדר כפוי; לפיכך המליץ 'לא לבקש מהם [האמריקנים] שידאגו שלא יקרה [מלחמה], כי אתם מכירים את החברים שם: הם ידאגו קודם כל על חשבוננו'. ראש הממשלה סיכמה את הדיון בסוגיה זו באמרה: 'אני מציעה שנגיד להם הכל: יש ידיעות כאלה [בדבר הכנות המצרים לקראת יציאה למלחמה]; בשטח עדיין אין מבחינים בשום דבר; אנו די חזקים; נעמוד איתם בקשר'. דברים אלה מצביעים בעליל על תחושת הביטחון העצמי ששררה בקרב הנהגת המדינה באותה עת. ההנהגה חששה ממלחמה וראתה בה סיכון לאינטרסים של ישראל, אך העריכה כי ישראל תוכל לעמוד בה במחיר סביר ולא ראתה בה איום שבגללו על ישראל לסגת מעמדותיה המסורתיות בסוגיית ההסדר.⁵⁵

במבט לאחור אפשר לקבוע כי חששותיו של דיין מפני לחץ אמריקני על ישראל היו מוגזמים למדי. ב-23 באפריל 1973 העבירה ישראל לנציגי הביון האמריקני את המידע

53. בר־יוסף, הצופה שנדרם, עמ' 173-178.

54. מצוטט בתוך בר־יוסף, הצופה שנדרם, עמ' 178. על מאפייניה של עמדת ישראל ראו פירוט שיחת רבין עם קיסנינג'ר ב-18 בפברואר 1971, בתוך: רבין, פנקס שירות, עמ' 335. וראו גם מנקוביץ, 'תגובות מדיניות ליוזמות שלום' (לעיל הערה 4), עמ' 152.

55. מצוטט בתוך בר־יוסף, הצופה שנדרם, עמ' 179.

שברשותה על ההכנות המצריות למתקפה על ישראל. מנכ"ל משרד ראש הממשלה מרדכי גזית הורה לשגריר דיניץ למסור את המידע לקייסינג'ר באופן אישי. על סמך הידיעות הללו חיברה המועצה לביטחון לאומי בראשית מאי 1973 הערכת מצב בעניין הסבירות לפרוץ מלחמה במזרח התיכון בחודשים הבאים.⁵⁶ מן המסמך עולה כי בראשית מאי 1973 הצטברו בידי זרועות הביון האמריקני נתונים המאשרים כי במהלך חודשי האביב של שנת 1973 ביצעו המצרים ומדינות ערביות אחרות תזוזות צבאיות בשטח שיכלו להתפרש כהכנות ליציאה למלחמה נגד ישראל. עם אלה נמנו, בין השאר, קידום של טילי קרקע-אוויר מדגם SAM-2 ו-SAM-6 לאזור הגדה המערבית של תעלת סואץ; העברתם של שלושים מטוסי מיראז' (Mirage) מלוב לשטח מצרים והסתם בידי טייסים מצרים בטיסות מבצעיות בשטחי מצרים; העברתם של שישה-עשר מטוסי קרב מדגם 'Hawker Hunter' מעיראק למצרים; העברתם של שישה-עשר מפציצים מדגם TU-16 מאזור אסואן לאזור קהיר והעלאת הכוננות בחיל האוויר המצרי ב-20 באפריל 1973.⁵⁷ עם זאת צוין כי זרועות הביון האמריקני אינן בטוחות שצעדים אלה של המצרים מעידים על כוונותיהם לצאת למלחמה נגד ישראל בחודשים הקרובים, וכי ייתכן שמטרתם להפעיל לחץ פסיכולוגי על ישראל ועל ארצות-הברית ולאליץ את זו האחרונה לצאת ביוזמה מדינית לקידומו של התהליך המדיני במזרח התיכון. אפשרות אחרת שצוינה היתה שמצרים נוקטת צערי הגנה לקראת אפשרות של מתקפה ישראלית. עוד נאמר במסמך כי בשלב זה אין למצרים ולמדינות ערב סיבה הגיונית לצאת למלחמה בהיותן מודעות היטב לכך שישראל נהנית מעליונות צבאית מוחלטת במזרח התיכון. בסיכומם של הדברים התגבשה ההערכה שככל הנראה אין בכוונתו של סאדאת לצאת למלחמה 'בששת השבועות הקרובים, ונראה שגם לא לפני שיראה את תוצאות הדיונים באו"ם בשאלת המזרח התיכון' (דיונים שהיו אמורים להיפתח בשלהי חודש מאי 1973).⁵⁸

בראשית מאי 1973 העריכה אפוא המועצה לביטחון לאומי כי אין בכוונת המצרים לצאת למלחמה נגד ישראל בחודשים הקרובים. בכך בחרה המועצה להתעלם מהתבטאויותיו הפומביות של הנשיא סאדאת, שהדגיש לא אחת כי בהיעדר אפיק מדיני במזרח התיכון מתכוונת מצרים לצאת בקרוב למלחמה כדי לאליץ את אירופה ואת ארצות-הברית להניע את גלגלי התהליך המדיני באזור. כך, למשל, בריאיון שהעניק לכתב ניוזוויק ב-9 באפריל 1973 אמר סאדאת:

הגיע הזמן להכות את העולם בהלם. הדיפלומטיה תימשך לפני הקרבות, במהלכם ואחריהם. המערב-אירופאים אומרים לנו כולם, שהמשבר במזרח התיכון אינו מעניין

56. Memorandum from National Security Council Staff, 'Indications of Arab Intentions to Initiate Hostilities', no dated [early May 1973], NA, NPMP, HAK Office Files, Box 135, Kissinger/Rabin (Dinitz), 1973 Jan-July (2 of 3)

57. ibid.

58. ibid.

איש. אך הם יתעוררו בקרוב לנוכח העובדה שארצות-הברית לא הותירה בידינו כל דרך אחרת. חידוש מעשי האיבה הוא הדרך היחידה לצאת מהמשבר הנוכחי ושל הקיפאון המדיני המתמשך במזרח התיכון. כל האמצעים מגויסים כעת, כדי לאפשר את חידוש המלחמה הבלתי-נמנעת.⁵⁹

כחודש לאחר מכן שב סאדאת והבהיר את עמדותיו לעם המצרי. הוא הסביר כי המאבק נגד ישראל אינו יכול להצטמצם לזירה הצבאית בלבד אלא חייב להתנהל במישורים רחבים, ובהם מישור נשק האנרגיה, המישור המדיני, המישור הערבי ועוד. מצרים, טען סאדאת, צריכה להיות ערוכה למאבק בכל המישורים האלה. עם זאת, הדגיש, אם ידחה את העימות עם אויביה של מצרים ל-1974 ייחשב בעיני עצמו לבוגד בארצו. אין ספק שזוהו ניסוח קיצוני מאוד של מחויבות הנשיא המצרי לפעול עוד בשנת 1973 כדי להניע תהליך מדיני ברוח העמדה המצרית.⁶⁰

האמריקנים לא הקנו חשיבות של ממש גם לאיומים של אישים מצרים אחרים שנמסרו להם בחשאי. כך, למשל, באמצע מאי 1973 הבהיר מוחמד חאפז ראנס, מזכיר מפלגת השלטון במצרים, לדיפלומט אמריקני בקהיר כי מדיניותה של ארצות-הברית, המותירה את הפעילות בזירה המדינית בידי הצדדים, פירושה הליכה למלחמה; הוא אמר כי לאחר שש שנים שבהן הניחו למצרים להאמין כי החזרת השטחים בדרכים מדיניות היא אפשרות ממשית, מצרים מאוכזבת לשמוע כי אין ביכולתו של הממשל לכפות על הצדדים, קרי ישראל, הסדר ברוח העמדה המצרית. בנסיבות אלה, הסביר ראנס, מצרים חייבת לנקוט פעולה כלשהי כדי לממש את זכויותיה על השטחים. הוא הוסיף וציין כי היא מוכנה להתמתין זמן נוסף למימוש זכויותיה, אך אם יימשך הקיפאון לא תהיה לה בררה אלא ללכת למלחמה.⁶¹

נראה כי בקרב האמריקנים, כמו בישראל, רווחה הסברה שמדובר באיומי סרק, איומים שלסאדאת אין כוונה אמיתית לממשם. קיסינג'ר עצמו, אף שהיה מודע היטב למידע שהגיע בעניין כוונות המלחמה של מצרים, המשיך במדיניות הקיפאון במזרח התיכון ולא

59. מצוטט אצל שטיין, מדינאות אמיצה, עמ' 96, מתוך ריאיון שהעניק סאדאת לעיתונאי ארנו דה-בורצ'גריב (Arnaud de Borchegrave) מהירחון האמריקני ניווויק, ריאיון שפורסם ב-23 באפריל 1973. קוונרט מוסיף בעניין זה כי מיד עם סיום הריאיון עם סאדאת אץ דה-בורצ'גריב למסור את נוסח הדברים לקיסינג'ר. ראו: קוונרט, עשור של החלטות, עמ' 174, הערה 48.

60. דיווח נציגות ארצות-הברית במצרים אל מחלקת המדינה, 16 במאי 1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=25754&dt=1573&dl=823>

61. דיווח נציגות ארצות-הברית במצרים אל מחלקת המדינה, 17 במאי 1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=24544&dt=1573&dl=823>. לירי הממשל הגיע דיווח של שר החוץ הסובייטי אנדרי גרומיקו על שיחות שקיים עם חאפז איסמאעיל במוסקבה. גרומיקו דיווח לשר החוץ הצרפתי שומאן כי התרשם שאם לא יהיה הסדר מדיני תצא מצרים לפעילות מלחמתית. ראו דיווח שגרירות ארצות-הברית במוסקבה אל מחלקת המדינה, 9 במרס 1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=8740&dt=1573&dl=823>

מיהר לרתום עצמו להתנעתו של התהליך המדיני. במפגש שערך איסמאעיל עם קיסנינג'ר ב־20 במאי 1973 לא היה בכוונתו של המצרי להציע הצעות חדשות להתנעת התהליך המדיני, אלא רק לברר את כוונות הבית הלבן בזירה המזרח-תיכונית. כאמור, כבר באפריל 1973 היה סאדאת נחוש בדעתו לצאת למלחמה, ולכן לא הסמיך את איסמאעיל להציע לקיסנינג'ר הצעות חדשות. מסתבר אפוא כי המצרים לא תלו כל תקוות בפגישה זו, וכפי שנראה להלן, קיסנינג'ר לא עשה דבר כדי להפריך את תחושתם.

בפגישתו עם קיסנינג'ר ביקש איסמאעיל להגיע להסכמות על עקרונות ברורים וחד-משמעיים באשר לטיב ההסדר הסופי בין ישראל למצרים. ואולם, קיסנינג'ר סירב להתחייב בכל הנוגע לעמדותיה של ארצות-הברית בעניין זה. הוא הבהיר לאיסמאעיל כי אין לצפות להתקדמות של ממש בתהליך המדיני בין ישראל למצרים עד לאחר הבחירות בישראל, שהיו צפויות להיערך בסוף אוקטובר 1973, והציע לאיסמאעיל כי מפגשם הבא יתקיים רק לאחר מועד זה.⁶²

כבר בראשית המפגש ניסה קיסנינג'ר להנמיך את רף ציפיותיו של איסמאעיל, בהדגישו כי הסכסוך הערבי-ישראלי הוא סכסוך שקשה מאוד לפתרו, ובציינו כי מידת ההשפעה שיש לארצות-הברית על ישראל אינה כה רבה כפי שהמצרים סבורים ולכן אין בכוונתו להבטיח הבטחות שלא יוכל לקיים. איסמאעיל ציין כי מצרים התאכזבה מאוד מגישתם של האמריקנים לאחר סבב השיחות שהתקיים בפברואר 1973, שכן המצרים ציפו שהצעותיהם לפתרון הסכסוך עם ישראל יובילו לפריצת דרך של ממש ולהתנעתו של התהליך המדיני במזרח התיכון בסיוע אמריקני, ולא כך אירע.⁶³ הוא הביע את אכזבתו מעמדתה החד-צדדית של ארצות-הברית, המצדדת לחלוטין בעמדותיה המדיניות של ישראל, וטען נגדה כי בשמרה על עליונותה הצבאית של ישראל היא מסייעת לה להמשיך ולהחזיק בשטחים שכבשה ב־1967, ולפיכך היא האחראית לסירובה של ישראל להגמיש את עמדותיה המדיניות. עוד ציין כי לאחר גירוש היועצים הסובייטים ממצרים ביולי 1972 האמינו המצרים כי ארצות-הברית תאמץ גישה מאוזנת יותר כלפי הצדדים הניצים במזרח התיכון, אך נוכחו לדעת שאין בכוונתה לשנות את מדיניותה באזור.⁶⁴

בהמשך השיחה שב איסמאעיל והביע באוזני קיסנינג'ר את אכזבתה של קהיר ממדיניות הבית הלבן במזרח התיכון. הוא ציין כי למצרים כלל לא ברור אם היועץ לביטחון לאומי האמריקני וכמוהו גם הנשיא ניקסון עצמו מעוניינים להתערב באופן אישי בקידומו של המשא-ומתן בין ישראל למצרים, או שמא יש בכוונתם להניח למחלקת המדינה להתמודד

62. לסטנוגרמה של מפגש זה בין קיסנינג'ר לאיסמאעיל, שנערך במהלך ביקורו של קיסנינג'ר בפריז, ראו: Memorandum of conversations with Hafiz Ismail in New York, May 20, 1973, National Archives, Record Group 59, Department of State Records, Records of Henry Kissinger, 1973-1977, Box 25, cat 'C', Kissinger Shuttle 1974-1975

Ibid., pp. 2, 7, 17

Ibid. 64.

עם בעיה זו. איסמאעיל לא חסך שבטו גם מהנשיא ניקסון עצמו בציינו כי בנאומו לפני הקונגרס האמריקני הודה הלה שאינו יודע כיצד יכולה ארצות-הברית לקדם את התהליך המדיני בין ישראל למצרים. היועץ לביטחון לאומי המצרי הדגיש כי מצרים רוצה באמת ובתמים בשלום עם ישראל, אך עמד על כך שהקיפאון המדיני במזרח התיכון לא יוכל להימשך עוד זמן רב ורמז כי בכוונת מצרים לצאת למלחמה אם לא תחול התקדמות מהירה באפיק זה.⁶⁵

גם פרוטוקול זה מעיד בבירור כי קיסינג'ר היה מודע היטב הן לתסכול המצרי העז מהמשכו של הקיפאון המדיני במזרח התיכון, הן לכוונות המצרים לפתוח במלחמה נגד ישראל אם לא תחול התקדמות של ממש באפיק המדיני בחודשים הקרובים; ואולם, נראה שהוא לא נבהל מאיומים אלה. הוא הבהיר לאיסמאעיל כי אין בכוונתו לשמש למצרים שעיר לעזאזל בהאשימם אותו בהמשך הקיפאון המדיני במזרח התיכון, וכי אף שהוא מעוניין בקידום התהליך המדיני במזרח התיכון, ייתכן שבמפגש הנוכחי לא יהיה אפשר להגיע להבנות של ממש באשר לאופן המעורבות של הבית הלבן בתהליך זה.⁶⁶ עוד הבהיר קיסינג'ר לאיסמאעיל כי הוא עצמו איננו אופטימי באשר לסיכויים לקדם את התהליך במהירות, שכן המצב הנוכחי הוא הנוח ביותר לישראל ולפיכך אין לצפות ממנה להסכים לוותרים מפליגים לפני שיחל המשא-ומתן בין הצדדים. משיחה זו עם קיסינג'ר הבין איסמאעיל כי אין לצפות ליישומו של ההסדר החלקי בתעלה לפני 1974 וכי קלושים הסיכויים להתקדמות של ממש לקראת ההסדר הכולל בין ישראל למצרים לפני 1975. לכך לא יכלו המצרים להסכים, שהרי, כפי שראינו, בשיחותיו בחודש פברואר הבהיר איסמאעיל לקיסינג'ר כי סאדאת דורש התקדמות של ממש בתהליך המדיני עד סוף שנת 1973.⁶⁷ בתזכיר שנשלח לנשיא ניקסון ב-2 ביוני 1973 דיווח קיסינג'ר כי במהלך השיחה עם איסמאעיל בחודש מאי הוא התרשם כי המצרי היה מסופק ביותר באשר למידת רצונו של הבית הלבן לנקוט פעולה ממשית לקידומו של התהליך המדיני בין ישראל למצרים ובאשר לכנות מאמציו להשיג שלום בין שתי המדינות. ואכן, איסמאעיל יצא מן הפגישה בתחושה של תסכול עמוק; הוא הטיל ספק ביכולתה של ארצות-הברית למלא תפקיד של מתווך הוגן בין ישראל למצרים, וטען כי בתמיכתה הבלתי-מסויגת בישראל היא אחראית לקיפאון המדיני שהשתרר במזרח התיכון. בשיחה עם דיפלומט אמריקני בקהיר הוא הבהיר כי ארצות-הברית תהיה אחראית ל'אפוקליפסה' ההולכת ומתרגשת על המזרח התיכון.⁶⁸

Ibid., pp. 4-5 .65

Memorandum of conversations with Hafiz Ismail in New York, May 20 1973, National Archives, Record Group 59, Department of State Records, Records of Henry Kissinger, 1973-1977, Box 25, cat 'C', Kissinger Shuttle 1974-1975, pp. 6, 12, 28

Ibid. .67

Memorandum for the President: Meeting with Hafiz Ismail on May 20, NPMP, .68
HAK Office Files, box 132, Egypt/Ismail Vol. 7, June 2, 1973
אמריקני בקהיר ראו: דיווח נציגות ארצות-הברית בקהיר אל מחלקת המדינה, 8 ביוני 1973,
<http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=35421&dt=1573&dl=823>

במחצית יולי 1973 יצא איסמאעיל למוסקבה בתקווה לזכות שם בתמיכה בהנעת התהליך המדיני. על-פי דיווחים שונים הסובייטים כלל לא רצו בביקור זה וניסו לדחותו, אך לבסוף נעתרו לבקשת המצרים. פגישותיו עם צמרת ההנהגה במוסקבה הנחילו לאיסמאעיל אכזבה קשה. בחוגים דיפלומטיים אף הועלו סברות כי מצרים תבטל באורח חד-צדדי את הסכם הידידות שלה עם ברית-המועצות. בראשית אוגוסט 1973 הגיע איסמאעיל לרומניה; היו דיווחים שקשרו ביקור זה ליוזמת נשיא רומניה, ניקולא צ'אוצ'סקו, לתווך בין ישראל למצרים, אך אלה, כך הסתבר, היו בלתי-מבוססים.⁶⁹

ועידת הפסגה הסובייטית-אמריקנית, יוני 1973

הקיפאון שהשתרר בזירה המזרח-תיכונית בא לידי ביטוי גם בדיונים שניהלו האמריקנים עם הסובייטים במהלך שנת 1973.⁷⁰ לקראת פסגת ברז'נייב-ניקסון ביוני 1973 כבר אימצו גם אנשי מחלקת המדינה האמריקנית את הערכתו של קיסינג'ר כי קלושים הסיכויים להגיע להסכמות של ממש בין שתי המעצמות, כאלה שיאפשרו את התנעתו של התהליך המדיני בין ישראל למצרים ללא שינוי במדיניות הבית הלבן. אברהם ליף משגרירות ישראל בארצות-הברית דיווח על רשמיו מהאווירה ששררה במחלקת המדינה כחודש ימים לפני פתיחת הפסגה:

במחמ"ד [מחלקת המדינה] מוכנים קרוב ל-20 ניירות בנושאים שיהיו על סדר היום [בפסגת ניקסון-ברז'נייב]. בכלל זה נייר על המזה"ת, שהודגש באוזני שאיננו נמנה בין תריסר הניירות הראשונים בסדר הקדימות. בכלל, מתייחסים במחמ"ד לעניין המזה"ת בקונטקסט הפסגה, כנושא שאין מנוס כי יעלה אף ששני הצדדים אינם מעוניינים להתעסק בו יתר על המידה ובנקל יוכלו to brush aside [להסיטו הצדה]. מבחינה אמריקאית, יש עדיפויות רבות אחרות ובראש ובראשונה באירופה. זירת המזה"ת מוגדרת אמנם עדיין כ-worrisome [מדאיגה במידה מסוימת] אך איננה נחשבת עתה כזירה בה שואפים הסובייטים להתמודדות חריפה. מאידך אין רואים כסכירה נכונות

69. על שליחות איסמאעיל במוסקבה ראו: דיווח שגרירות ארצות-הברית במוסקבה אל מחלקת המדינה, 17 ביולי 1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=35421&dt=1573&dl=823>. על 'היוזמה הרומנית' וביקור איסמאעיל ברומניה ראו: דיווח שגרירות ארצות-הברית בישראל אל מחלקת המדינה, 17 באוגוסט 1973, <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=58011&dt=1573&dl=823>

70. על 'תרומתה' של ברית-המועצות לאי-מניעת מלחמת יום הכיפורים ראו למשל: Vladislav Zubok Martinovich, *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, Chapel Hill, NC 2007; Janice Stein Gross and Richard Lebow Ned, *We All Lost the Cold War*, Princeton, NJ 1994

סובייטית להגיע להבנה במישור בו מוכנה ארה"ב להירברות, כגון בעיית הגבלת משלוחי הנשק לאזור. באשר לסכסוך הערבי-ישראלי, הרי שהממשל הגיע למידה רבה של ראליזם באשר לאפשרויות ולסיכויים ואיתן בגישתו שתפקיד המעצמות אינו לכפות פתרונות על הצדדים.⁷¹

מחלקת המדינה לא הסתירה מישראל כי קלושים הסיכויים להגיע להבנות של ממש בין ניקסון לברז'נייב על דרך חילוץ של התהליך המדיני במזרח התיכון מקפאונו העמוק. כך, למשל, דיווח השגריר דיניץ למשרד החוץ ב-18 ביוני 1973, ערב הפסגה, כי בשיחה טלפונית שניהל עם סיסקו נאמר לו ש'אין לצפות לתוצאות דרמטיות מהפסגה בנושא המזרח התיכון'. כאשר שאל אבנר אידן, הציר המדיני של ישראל בווישנינגטון, את אלפרד את'רטון, סגן עוזר שר החוץ לענייני המזרח התיכון, 'אם המזרח התיכון נרון בפסגה כמתוכנן', נאמר לו כי 'איש בצמרת מחמ"ד [מחלקת המדינה] לא התכוון לשיחות ענייניות [בנושא המזה"ת] כי הרי הפער בין שתי המעצמות בנושא זה הוא כה גדול שלפי שעה אין לגשרו'.⁷²

קיסניג'ר עצמו לא האמין שאפשר להגיע להסכמות עם הסובייטים בעניין המזרח התיכון לקראת ועידת הפסגה, שנועדה להתקיים במחצית השנייה של חודש יוני 1973 בסאן קלמנטה שבארצות-הברית. ב-4 במאי 1973 הגיע קיסניג'ר למוסקבה לביקור הכנה לקראת הוועידה, ובמהלכו נועד גם עם שר החוץ הסובייטי גרומיקו ועם ברז'נייב עצמו כדי לדון עמם בדרכים לקידומו של התהליך המדיני במזרח התיכון. בפגישתו עם ברז'נייב ב-7 במאי 1973 פרש קיסניג'ר לפני המנהיג הסובייטי את הידיעות שהגיעו לידי ארצות-הברית בעניין תזוזת הכוחות הערביים בשטח בשבועות שקדמו לכך, וביקש כי ברית-המועצות תפעל לריסון מדינות ערב. קיסניג'ר אמנם העריך כי מהלכי הערבים נועדו להפעיל לחץ פסיכולוגי על ארצות-הברית כדי לגרום לה לאלץ את ישראל להגמיש את עמדותיה המדיניות; עם זאת, הוא הזהיר את ברז'נייב כי אין לבטל את האפשרות שהמצרים מתכננים לשבור את הפסקת האש בסמוך למועד הפסגה הבין-מעצמתית כדי לאלץ את ברית-המועצות ואת ארצות-הברית להתערב באופן פעיל בסכסוך.⁷³

ברז'נייב השיב לקיסניג'ר כי היעדר אופק מדיני במזרח התיכון והמשכו של הקיפאון המדיני בין ישראל למצרים מקשים על ברית-המועצות לרסן את הערבים. הוא העריך כי פריצתה של מלחמה נוספת באזור עשויה לגרור מעורבות של ברית-המועצות ושל ארצות-הברית אף ששתייהן מעוניינות בפתרון מדיני באזור. לפיכך הציע כי שתי המעצמות

71. אברהם ליף אל רמ"ח קש"ח, אמ"ן, 16 במאי 1973, ג"מ חצ 5294/4.

72. ראו: דיניץ אל משרד החוץ, 18 ביוני 1973, ג"מ חצ 5368/4. וראו גם: אבנר אידן אל משרד החוץ, 21 ביוני 1973, ג"מ חצ 5368/48.

73. Memorandum of Conversation between Leonid Brezhnev, General Secretary of the Central Committee and Dr. Henry Kissinger, Assistant to the President for National Security Affairs, May 7, 1973, NA, NPMP, NSC Files, HAK Office files, Box 75

תגענה ביניהן להבנות בעניין הדרך ליישוב הסכסוך במזרח התיכון ותאלצנה את הצדדים המעורבים בו לקבל את התנאים שיסוכמו במסגרת הבנות אלה.⁷⁴ קיסנינג'ר טען כי עמדתה של ברית-המועצות בעניין פתרון הסכסוך בין ישראל לערבים זהה למעשה לעמדות הערבים ולכן אין דרך להגיע להבנות בין שתי המעצמות בעניין זה. הוא הוסיף וטען כי דרישתם של הערבים לנסיגה ישראלית מכל השטחים שכבשה ישראל ב-1967 אינה מציאותית, וכי אם הערבים והסובייטים לא יסכימו להגמיש את עמדתם עתיד הקיפאון המדיני במזרח התיכון להימשך. עוד ציין כי ארצות-הברית לא תוכל לאלץ את ישראל לקבל את דרישות הערבים במלואן. ברז'ניב, שהיה מתוסכל מכשלון מאמציו לאלץ את האמריקנים להפעיל לחץ על ישראל, הביע את תסכולו זה באוזני קיסנינג'ר: 'במשך שש שנים אנו [ברית-המועצות וארצות-הברית] דיברנו על עקרונות, עקרונות, עקרונות [להסדר במזרח התיכון], אך לא התקדמנו כלל'. הוא הבהיר לקיסנינג'ר כי חשוב ששתי המעצמות תפעלנה יחדיו למען התקדמות של ממש בעניין יישובו של הסכסוך במזרח התיכון כבר במהלך ועידת הפסגה ביניהן.⁷⁵

למחרת ניהל קיסנינג'ר דיון ארוך עם שר החוץ הסובייטי אנדריי גרומיקו בנושא. כמו דיונים קודמים בין קיסנינג'ר לסובייטים, גם דיון זה היה עקר, אף שגרומיקו איים במפורש כי חוסר התקדמות בזירה זו בין המעצמות עלול לחבל בהצלחתה של הפסגה כולה. גרומיקו פרש לפני היועץ לביטחון לאומי את ההצעה הסובייטית לפתרון הקונפליקט במזרח התיכון. מסמך זה, ובו תשעה סעיפים, כלל בין השאר דרישה סובייטית לנסיגה מוחלטת של ישראל מכל השטחים שכבשה ב-1967, ושלא כבוועידת הפסגה בשנה שלפני כן, גם דרישה 'להשבת הזכויות הלגיטימיות של בני העם הפלסטיני'.⁷⁶ גרומיקו האשים את ארצות-הברית בכך שאינה מוכנה להפעיל את מלוא כובד השפעתה על ישראל כדי לאלצה לסגת מכל שטחי סיני כחלק מהסכם עם המצרים, והדגיש כי אין טעם לדון בשום מרכיב בהסדר בין מצרים לישראל לפני ששתי המעצמות יסכימו ביניהן כי על ישראל לסגת נסיגה מוחלטת מסיני. הוא דרש מקיסנינג'ר להסכים לעיקרון זה. בהיותו להוט לשכנע את ארצות-הברית להסכים לדרישות הסובייטיות הוא הבטיח כי ברית-המועצות עצמה תהיה מוכנה לספק ערובות לבטחונה של ישראל ותסכים להוות חלק מהכוחות הבין-לאומיים שיישלחו לסיני כדי להבטיח ששום צד מהצדדים המעורבים לא יפר את ההסדר הישראלי-מצרי.⁷⁷

קיסנינג'ר הבהיר לשר החוץ הסובייטי כי ממשלת ארצות-הברית אמנם אינה שוללת נסיגה מוחלטת של ישראל משטחי סיני תמורת מתן ערובות מתאימות לבטחונה, אך ברור

Ibid. .74

Ibid. .75

Memorandum of Conversation between Andrei Gromyko, Minister of Foreign Affairs, .76
and Dr. Henry Kissinger, Assistant to the President for National Security Affairs, May
8, 1973, NA, NPMP, NSC Files, HAK Office files, Box 75

Ibid. .77

לה כי ישראל אינה מתכוונת לסגת מכל שטחי סיני וכי היא עומדת על כך שבחלקים מסוימים של השטח, כמו למשל בשארם א-שייח, תימשך הנוכחות הצבאית שלה גם לאחר שיושג ההסדר הכולל עם מצרים. הוא הוסיף וציין כי אין לצפות מארצות-הברית שתפעיל לחץ על ישראל בשעה שעמדותיה של ברית-המועצות הן למעשה זהות לחלוטין לעמדות הערבים. קיסינג'ר האשים את מצרים בקיפאון המדיני במזרח התיכון וטען כי עמדותיה אינן מציאותיות וכי עליה להגמישן: 'אחרי ככלות הכול, מהו המצב הנוכחי? אם הקיפאון יימשך, תהיה מלחמה ומצרים תפסיד', כך אמר.⁷⁸ עוד טען קיסינג'ר באוזני גרומיקו כי הדרך היחידה להתקדמות בתהליך המדיני בין ישראל למצרים היא נסיגה ישראלית בשלבים, בלא התחייבות מצד ישראל להסכים מלכתחילה לנסיגה מוחלטת מכל שטחי סיני. קיסינג'ר כלל לא ניסה להסתיר את דעתו כי לא ניתן ליישב את חילוקי הדעות המהותיים בין שתי המעצמות בעניין הזירה המזרח-תיכונית עד למועד הפסגה; 'שר החוץ יודע כי לא נוכל ליישב את העניין [וכעת]', אמר קיסינג'ר, והציע כי שתי המעצמות ימשיכו לדבוק בהחלטה המשותפת בעניין המזרח התיכון שפורסמה בוועידת הפסגה במוסקבה ב-1972.⁷⁹

ב-15 ביוני 1973, כשבוע לפני תחילת הדיונים בוועידת הפסגה, נפגש השגריר הישראלי שמחה דיניץ עם קיסינג'ר כדי לתאם עמדות בין ישראל לארצות-הברית בטרם יחלו הדיונים בין ברז'נייב לניקסון בעניין הדרכים ליישוב הסכסוך במזרח התיכון. מפגישה זו הסיק היועץ לביטחון לאומי כי בשלב זה אי-אפשר לגשר על הפערים בין ישראל למצרים, ומאחר שהסובייטים מייצגים למעשה את העמדות המצריות, קלושים הסיכויים לגיבושם של עקרונות בין שתי המעצמות בנושא זה. בראשית הפגישה חשף השגריר הישראלי את חששותיו בנוגע לעמדות הסובייטים בוועידה; הוא ציין כי בשיחות שערך מרדכי גזית, מנכ"ל משרד ראש הממשלה, עם איש הקג"ב ויקטור לואיס במהלך ביקורו של לואיס בישראל בהחיר לו הלה כי מעמדה של ברית-המועצות בקרב מדינות ערב הוא רופף, וכי המצרים זועמים על הסובייטים, המנסים בלי הרף לרסן את כוונות המלחמה של מצרים בהזכירם שוב ושוב את עליונותה הצבאית של ישראל. לפיכך העריך דיניץ כי ברית-המועצות תפעיל על ארצות-הברית לחץ רב במהלך הפסגה, בנסותה להניע את התהליך המדיני במזרח התיכון ובכך לסייע לשיקום מעמדה הרופף בקרב הערבים ובמיוחד בקרב המצרים.⁸⁰

Ibid. .78

Ibid. .79

Memorandum of Conversation between Simcha Dinitz, Ambassador of Israel, and Henry Kissinger, Assistant to the President, June 15, 1973, NA, NPMP, HAK Office Files, Box 135. בשיחתו הטלפונית עם השגריר דיניץ מיום 14 ביוני 1973 הבהיר לו קיסינג'ר כי אינו רואה כל סיכוי לכך שהמצרים יקבלו את דרישותיה של ישראל לתיקונים במסמך העקרונות שגובש בין שתי המעצמות ב-1972 בעניין המזרח התיכון. ראו: Memorandum of Telephone Conversation between Simcha Dinitz, Ambassador of Israel, and Henry Kissinger, Assistant to the President, June 14, 1973, NA, NPMP, HAK Office Files, Box 135

דיניץ פירט באוזני קיסנינג'ר אחת לאחת את הסתייגותיה של ישראל ממסמך העקרונות ששתי המעצמות הסכימו עליו בוועידת הפסגה בשנת 1972, וציין כי ישראל מסופקת אם תוכל לסמוך ידיה על מסמך עקרונות כלשהו שיוסכם בין ארצות-הברית לסובייטים בנושא זה. הוא הדגיש במיוחד את התנגדותה של ישראל לכל ניסיון להזכיר במסמך העקרונות המשותף את בעיית הפליטים הפלסטינים ואת הנוכחות הסובייטית בשארם א-שייח כחלק מהכוח הרב-לאומי שיוצב שם לאחר יישומו של ההסדר הכולל עם מצרים. כמו כן הדגיש השגריר את הצורך בקיומו של משא-ומתן ישיר בין ישראל למצרים בשלב כלשהו של התהליך המדיני ביניהן. זאת ועוד, דיניץ הבהיר לקיסנינג'ר כי ראש הממשלה מאיר מסרה לו בשיחה טלפונית שרק תמיכה מפורשת של שתי המעצמות בדרישותיה של ישראל לתיקוני גבול בסיני תחליץ מישראל תגובה אוהדת למסמך עקרונות אמריקני-סובייטי בעניין המזרח התיכון.⁸¹

בוועידת הפסגה עצמה העדיפו שני הצדדים לדחוק הצדה את נושא המזרח התיכון. הנסינות לגבש מסמך עקרונות משותף בנושא זה נדחו ליום האחרון של הפסגה, 23 ביוני, לאחר ששאר העניינים כבר לובנו. אר'אז החלו קיסנינג'ר וגרומיקו לעמול על גיבושו של מסמך העקרונות המשותף, אך עד מהרה נואש שר החוץ הסובייטי מלהגיע להבנות עם ארצות-הברית, בציינו כי חילוקי הדעות בין הצדדים הם מהותיים וספק רב אם יהיה אפשר להסכים על הצהרה משותפת מכל סוג שהוא בנושא. ואכן, גרומיקו וקיסנינג'ר, שייצגו למעשה במדויק את עמדות מצרים וישראל, הסכימו כי אין כל דרך לגשר על הפער הגדול בין עמדות הצדדים.⁸²

נראה כי גם ברז'נייב ויתר על הניסיון לנסח עם ארצות-הברית עקרונות שיהיו מוסכמים על שתי המעצמות בעניין הזירה המזרח-תיכונית. קיסנינג'ר מספר בזכרונותיו כי ערב סיום הפסגה נערכה ארוחת הערב מוקדם מהמתוכנן, לבקשתו של ברז'נייב, ולאחריה פרשו שני הנשיאים למנוחתם. לדברי קיסנינג'ר, בסביבות השעה עשר בלילה התדפקו אנשי הביטחון האמריקנים על דלתו והודיעו לו כי ברז'נייב הקיץ משנתו ודורש להיפגש בדחיפות עם הנשיא ניקסון כדי לדון עמו בעניין הזירה המזרח-תיכונית. בחוסר רצון נאלץ קיסנינג'ר להעיר את ניקסון משנתו.⁸³ בפגישתם של השניים ניסה ברז'נייב ברגע האחרון לאלץ את ארצות-הברית להגיע עם הסובייטים להבנה סודית על הסדר כפוי במזרח התיכון בחסות שתי המעצמות, ולפיו תיסוג ישראל מכל השטחים שכבשה ב-1967. הוא ניסה ללחוץ על הנשיא האמריקני להסכים לנסיגה מוחלטת של ישראל מסיני, ואף הבטיח לו כי בתמורה להסכמה זו של ארצות-הברית יגמישו הסובייטים את עמדתם באשר למהותו של ההסדר בווייטנאם.

Ibid. .81

Memorandum of Conversation between Andrei Gromyko, Minister of Foreign Affairs, and Dr. Henry Kissinger, Assistant to the President for National Security Affairs, June 23, 1973, NA, NPMP, NSC Files, HAK Office files, Box 75

Kissinger, *Years of Upheaval*, pp. 296-297 .83

הנשיא האמריקני הבהיר לעמיתו הסובייטי כי ארצות-הברית איננה מוכנה להתחייב על נסיגה מוחלטת של ישראל מהשטחים שכבשה ב-1967, וכי נסיגה ישראלית מלאה מסיני לא תוביל בהכרח לשלום יציב ובר-קיימא בין ישראל למצרים.⁸⁴ גם כאשר הבטיח ברז'נייב כי בתמורה להסדר שיושג בין ישראל למצרים תחדש ברית-המועצות את יחסיה הדיפלומטיים עם ישראל, ובצר לו אף ניסה לדחוק בניקסון להגיע להבנות לפחות בעניין הצורך בנסיגה ישראלית כוללת מכל השטחים שכבשה ב-1967, עמד ניקסון בסירובו: 'לא נוכל ליישב עניין זה הערב', השיב לברז'נייב. הנשיא האמריקני ניסה לסיים את המפגש מהר ככל האפשר, בהבטיחו למנהיג הסובייטי כי השגת הסדר במזרח התיכון תעמוד בראש סדר העדיפויות של ארצות-הברית במהלך השנה הקרובה.⁸⁵ בזכרונותיו מוסיף ומספר קיסינג'ר כי משהבין ברז'נייב שלא יעלה בידו לאלץ את ניקסון להכריז על הסכמתו לנסיגה כוללת של ישראל מסיני, הוא איים כי יסרב לרסן את הערבים, המתכוונים לצאת למלחמה בהיעדר אופק מדיני במזרח התיכון. קיסינג'ר מצייין כי תסכולו של ברז'נייב ניכר בו היטב במפגש לילי זה עם הנשיא ניקסון, אשר הבהיר כי לדעתו איומי הערבים לפתוח במלחמה נגד ישראל ריקים מתוכן מכיוון ש'בעלת בריתנו [ישראל] חזקה יותר [מהערבים]' וכי 'בידינו מצוי המפתח הדיפלומטי להסדר [במזרח התיכון].'⁸⁶

מפגש זה בין ניקסון לברז'נייב הסתיים אפוא ללא תוצאות. הודעתן המשותפת של שתי המעצמות בנושא המזרח התיכון מיום 25 ביוני 1973, בסיומה של ועידת הפסגה, היתה סתמית ולא הצליחה להסתיר את חילוקי הדעות ביניהן:

הצדדים מביעים את דאגתם החמורה מהמצב במזרח התיכון והחליפו ביניהם דעות בנוגע להשגתו של הסדר במזרח התיכון. כל אחד מהצדדים פרש את עמדתו בעניין זה. שני הצדדים הסכימו להמשיך להפעיל את מאמציהם לקידום הסדר מהיר ככל האפשר במזרח התיכון. הסדר זה צריך לתאם את האינטרסים של כל המדינות באזור, לעלות בקנה אחד עם עצמאותן וריבונותן, ולהביא בחשבון את האינטרסים הלגיטימיים של העם הפלשתיני.⁸⁷

ההצהרה המשותפת הבהירה כי שתי המעצמות הסכימו שלא להסכים בעניין הדרך לפתרון מדיני של הסכסוך במזרח התיכון. הסובייטים אפילו התנגדו להזכיר בה את החלטה 242, אלא אם כן ייכלל בה גם מסמך יארינג מפברואר 1971. האמריקנים, שלמעשה יישרו קו

84. Memorandum of meeting between President Nixon and General Secretary Leonid Brezhnev, June 23, 1973, NA, NPMP, NSC Files, HAK Office files, Box 75

Ibid. 85

Kissinger, *Years of Upheaval*, p. 298 86

87. בעניין 'החלק המזרח-תיכוני בהודעה המשותפת האמריקנית-סובייטית מיום 25.6.1973' ראו: מזכר פנימי של מחלקת המחקר במשרד החוץ, 28.6.1973, ג"מ חצ 5368/48, ברה"מ – ביקורי אישים ומשלחות בארצות עולם, וועידת הפסגה בין ברז'נייב לניקסון.

עם עמדותיה של ישראל, התנגדו בתוקף לאימוץ מתווה יארינג. כך אפוא העניקו שתי המעצמות גושפנקה להמשך הקיפאון המדיני במזרח התיכון.⁸⁸

הנשיא ניקסון ויחסו למדיניות הקיפאון של קיסינג'ר

הנשיא ניקסון, כך נראה, לא שבע נחת על המידה מ'מדיניות הקיפאון' של יועצו לביטחון לאומי, ובראשית 1973 אף ניסה לשכנעו לזנוח מדיניות זו או לפחות למתנה. לאחר שנבחר בשנית לנשיאות בנובמבר 1972 ולאחר שבינואר 1973 נחתם סופית ההסדר בווייטנאם תכנן ניקסון להקדיש תשומת לב רבה יותר לזירה המזרח-תיכונית. בפברואר 1973 הביע הנשיא לא אחת דאגה מהמשך הקיפאון המדיני במזרח התיכון, בתלותו את האחריות לכך בחוסר גמישותם של הישראלים. נראה כי בהיותו משוחרר משיקולי בחירות ומהחשש לאבד את קולות היהודים החליט ניקסון לאמץ קו נוקשה יותר כלפי ישראל בכל הנוגע לתנאי ההסדר עם מצרים. ב-2 בפברואר 1973, במהלך פגישתו עם ראש ממשלת בריטניה, אדוארד הית' (Edward Heath), בקמפ-דיוויד עלה לדיון הנושא המזרח-תיכוני. לפי הרישום הבריטי של המפגש ציין ניקסון באוזני ראש הממשלה הבריטי כי עתה הוא משוחרר מכל המגבלות הפנימיות שהטיל עליו מסע הבחירות שניהל במהלך השנה הקודמת, ולכן ככוונתו להפעיל במהלך 1973 לחץ על ישראל כדי להתניע את התהליך המדיני במזרח התיכון.⁸⁹ למחרת רשם ניקסון ביומנו כי הפעיל לחצים גדולים על קיסינג'ר כדי לשכנעו בצורך לפעול בדחיפות מול ישראל ולא לצעו לשנות את עמדתה הבלתי-מתפשרת בעניין הנסיגה מסיני. ניקסון אף נדרש לסכנות האורבות לאינטרסים האמריקניים במזרח התיכון לנוכח המשך הקיפאון המדיני: הידרדרות יחסיה של ארצות-הברית עם העולם הערבי, חיזוק הגורמים הרדיקליים בקרבם והידוק האחיזה הסובייטית במזרח התיכון.⁹⁰

היועץ לביטחון לאומי חלק על הערכותיו אלה של הנשיא האמריקני. ב-23 בפברואר 1973, בתזכיר שהעביר לניקסון בתשובה לבקשתו כי יציע חלופות חדשות למדיניות האמריקנית במזרח התיכון, העריך קיסינג'ר כי דחייתו של התהליך המדיני במזרח התיכון למספר חודשים לא תפגע באינטרסים האמריקניים באזור. ניקסון השיב לקיסינג'ר

88. Memorandum of Conversation between Andrei Gromyko, Minister of Foreign Affairs, and Dr. Henry Kissinger, Assistant to the President for National Security Affairs, June 23, 1973, NA, NPMP, NSCF, HAK Office files, Box 75

89. Memorandum of conversation between Edward Heath and Richard Nixon, 23 February 1973, Prime Minister Records 15/1764, The National Archives, UK

90. Richard M. Nixon, *RN: The Memoirs of Richard Nixon*, New York 1990, pp. 786-787

כי אינו מסכים עם הערכה זו כלל, וכי אין בכוונתו להמשיך ולדחות את מעורבותה הישירה של ארצות-הברית בתהליך המדיני במזרח התיכון שכן המצב באזור נפיץ ביותר ועלול להתלקח לכדי עימות כולל בכל רגע. ניקסון הוסיף וציין כי אופן התנהלותה של ארצות-הברית במזרח התיכון בשנים האחרונות גרם לישראל להאמין כי תזכה בתמיכת האמריקנים למרות עמדותיה הלא-מציאיות אל מול הערבים.⁹¹

במחצית מרס 1973, לאחר ביקוריהם של היועץ לביטחון לאומי של סאדאת, חאפז איסמאעיל, ושל ראש הממשלה מאיר בושנינגטון, גברה דאגתו של הנשיא ניקסון מהמשך הקיפאון המדיני במזרח התיכון. ניקסון המשיך להטיח בחברי הממשל האמריקני כי ישראל היא האחראית לקיפאון זה. כך, למשל, במפגש של חברי הקבינט ב-18 במרס הסביר ניקסון מדוע לדעתו לא חלה כל תזוזה בתהליך המדיני במזרח התיכון במהלך כהונתו הראשונה:

הלובי הישראלי [בארצות-הברית] הוא כה חזק עד כי הקונגרס מחזיק בעמדות לא הגיוניות [בהעניקו גיבוי מוחלט למדיניותה של ישראל אל מול הערבים]. כאשר ניסינו לגרום לישראל [להיות] הגיונית, התירוץ היה הבחירות בישראל, הבחירות בארצות-הברית, או משהו אחר [...] עלינו לאמץ מדיניות שלא תאפשר לאובססיה [שיש לקונגרס] עם מדינה אחת לפגוע באינטרסים שלנו במזרח התיכון כולו.⁹²

ואולם, למרות התבטאויותיו של הנשיא ניקסון בדבר הצורך הרחוף בהתנעת התהליך המדיני במזרח התיכון וההאשמות שהטיח בישראל על היותה אחראית לקיפאון שהשתרר באזור, בחודשים שלאחר מכן הוא נמנע מלנקוט בפומבי כל יוזמה או מהלך בגיבוי לקידום הנושא והותיר למעשה לקסינג'ר את ניהולה המוחלט של המדיניות האמריקנית באזור. הסתעפותה של פרשת ווטרגייט בחודשים מרס-אפריל 1973 גזלה את רוב זמנו של הנשיא, ולא זו בלבד אלא שכרסמה במהירות במעמדו הפוליטי. על רקע זה, בין השאר, נמנע הנשיא מלצאת בעימות פומבי וישיר עם ירושלים בניסיון להגמיש את עמדותיה המדיניות, שכן חשש להתעמת עם גורמים מבית שהעניקו גיבוי בלתי-מסויג לישראל. חברי הקונגרס הביעו התנגדות נחרצת להפעלת לחץ על ישראל, וניקסון נמנע מלהתעמת עם מרכז כוח חשוב זה, שבידו היה נתון עתידו הפוליטי ושהחל חודשים ספורים לאחר מכן לדון בתהליך הדיחתו. הארולד סונדרס מהמועצה לביטחון לאומי הודה ביוני 1973 בשיחתו עם דיפלומט בריטי כי הקיפאון המדיני במזרח התיכון הוא בלתי-נמנע, משום שהנשיא חושש להתעמת עם הלובי היהודי ונציגיו בקונגרס כשמעמדו הפוליטי מעורער עד היסוד.⁹³

91. Kissinger, *Years of Upheaval*, pp. 211-212

92. Cabinet meeting, March 18, 1973, NA, NPMP, NSCF, Box 1026

93. Yaqub, 'The Politics of Stalemate' (above note 7), p. 53

ראו: סמיואל אליוט מוריסון, הנרי סטיל קומאג'ר וויליאם א' לכתנברג, ההיסטוריה של ארצות-הברית, תל-אביב 1984, עמ' 793-799.

תוכנית רוג'רס, יוני 1973

בעוד קיסינג'ר אינו מוצא לנכון לצאת ביוזמה אמריקנית חדשה במזרח התיכון בהאמינו כי אפשר להמשיך בסטטוס-קוו, והנשיא ניקסון, הטרוד כולו בפרשת ווטרגייט, מעניק ליועצו לביטחון לאומי יד חופשית בניהול ענייני המזרח התיכון, עשה מזכיר המדינה רוג'רס במהלך חודשי האביב והקיץ של שנת 1973 ניסיון אחרון לקדם את התהליך המדיני בין ישראל למצרים. תוכניתו זו של רוג'רס לא אוזכרה עד כה כלל בהיסטוריוגרפיה הקיימת, קרוב לוודאי משום שניקסון סיכל אותה בעודה באֶבּה. ממסמכים שנפתחו לאחרונה בארכיון הלאומי של ארצות-הברית עולה כי גם בימיו האחרונים כמזכיר המדינה, שלושה חודשים בלבד לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים, ניסה רוג'רס לשבור את הקיפאון המדיני במזרח התיכון, אך הבית הלבן סיכל ניסיון זה.

ב-28 ביוני 1973 פרש רוג'רס את תוכניתו לפני הנשיא ניקסון וביקש את אישורו. רוג'רס הציע כי ארצות-הברית תפעל כדי לשכנע את ישראל ומצרים לפתוח בשיחות חשאיות ביניהן, בתיווכה של ארצות-הברית, במטרה ליישב את הסכסוך ביניהן על יסוד החלטת מועצת הביטחון 242 ועל יסוד הסכמתן כי אין בהחלטה זו כדי לשלול או לחייב נסיגה ישראלית לגבולות 4 ביוני 1967. רוג'רס ציין כי ראשית ככוונתו לפנות לשגריר הישראלי שמחה דיניץ ולדון עמו בהצעה זו, ולאחר שישמע את תגובתה של ישראל הוא מתכוון לפנות לנשיא ניקסון ולדון בה עמו בטרם יפרוש את הצעתו לפני המצרים.⁹⁴ מזכיר המדינה האמריקני היה ער לנזקים העלולים להיגרם לאינטרסים האמריקניים אם יימשך הקיפאון המדיני במזרח התיכון. בפנותו לנשיא נימק רוג'רס בהרחבה מדוע לדעתו בשלו התנאים לצאת ביוזמה אמריקנית חדשה למזרח התיכון ומנה את הסכנות החמורות האורבות לאינטרסים האמריקניים לנוכח המשך הקיפאון המדיני באזור זה:

ישנם מספר יתרונות בנקיטתו של צעד זה [יוזמתו של רוג'רס] עתה. ישראל שבעת רצון מתוצאות הדיונים בעניין שהתקיימו בפסגה, מעמדתנו במועצת הביטחון [שבה פעלה ארצות-הברית במרץ כדי לסכל את נסיונותיהן של מדינות ערב להעביר החלטה הקוראת לישראל לסגת מכל השטחים שכבשה ביוני 1967], וממחויבותינו להמשיך לספק לה נשק. על כן היא צפויה להיות פתוחה יותר מבכל זמן אחר להצעה [אמריקנית להתנעת התהליך המדיני בין ישראל למצרים], אשר אנו נבהיר לה כי היא בעלת חשיבות רבה לאינטרסים הלאומיים שלנו באזור [המזרח התיכון]. בצד המצרי, סאדאת מצפה להיווצרותה של אופציה מדינית [לפתרון הסכסוך עם ישראל] ומכיר בכך שעל ארצות-הברית למלא תפקיד מפתח בעניין זה [...] עשיית מאמץ [מדיני] זה

94. Secretary of State Rogers to Nixon, 'Next Steps on the Middle East', 28 June, 1973, NA, Record Group 59, Department of State Records, RG 59, Subject-Numeric Files 1970-1973, Pol 27-14 Arab-Isr.

עשויה גם לסייע בהפחתת הלחצים המצריים במועצת הביטחון [של האו"ם] לאימוצה של החלטה [הדומה לפירוש הערבי של החלטת 242 – קריאה לישראל לסגת מכל השטחים שכבשה ביוני 1967], אשר תחריף את הפיצול הקיים בין עמדות הצדדים [במזרח התיכון], תפחית עוד יותר את נכונותן של מצרים וישראל לגלות גמישות [מדינית] וכנראה תאלץ אותנו להשתמש בזכות הווטו [כדי לסכל את אימוצה של החלטה זו], דבר שימנע מאתנו לשמש מתווך קונסטרוקטיבי [בין ישראל למצרים] ויגביר את חוסר שביעות הרצון שחשות מדינות ערב [הטוענות כי ארצות-הברית מצדדת באופן חד-צדדי בישראל] לנוכח עמדתה של ארצות-הברית. מאמץ מסוג זה מצדנו ישמש הוכחה לפייצל [מלך סעודיה] כי ארצות-הברית ממשיכה להיות אקטיבית [בעניין התנעת התהליך המדיני במזרח התיכון], דבר שהוא דורש זה זמן רב.⁹⁵

כאמור, יוזמה זו של רוג'רס סוכלה בידי הנשיא ניקסון בעודה באבה. וכך תיאר זאת תיאודור אליוט (Theodore L. Eliot jr.), ממלא מקומו של רוג'רס באותה עת:

גנרל [אלכסנדר] הייג, עוזר הנשיא, טלפן אלי הבוקר ומסר כי הנשיא אינו מעוניין שמזכיר המדינה יתקדם בביצועה של יוזמתו כפי שהוצגה לנשיא ב-28 ביוני. גנרל הייג אמר כי הנשיא ממתין לתגובתו של ברז'נייב בעקבות הדיונים שניהל עם ברז'נייב בשבוע שעבר [בוועידת הפסגה] בעניין ואינו מעוניין שדבר-מה ייעשה בעניין זה [קידום יוזמה מדינית במזרח התיכון] עד אשר תתקבל תגובה מברז'נייב.

את תגובתו זו של הנשיא ליוזמת רוג'רס מסר אליוט לסיסקו ולמזכיר המדינה עצמו.⁹⁶ ואף שבמסמך זה נכתב כי הנשיא ניקסון התנגד ליוזמת רוג'רס משום שציפה לתגובתו של ברז'נייב להצעות שהפנה אליו ימים מספר קודם לכן, אפשר להציע הסבר אחר לעמדת הנשיא: בתקופה זו, שבה השתלט קיסינג'ר למעשה על מדיניות החוץ האמריקנית כולה ומעמדו של רוג'רס היה רופף לחלוטין, לא הנשיא עצמו וודאי שלא קיסינג'ר היו מעוניינים שמעמדו של רוג'רס ישוקם במקרה שיוזמתו אכן תצא לפועל. לא מן הנמנע שקיסינג'ר עצמו הוא ששכנע את הנשיא ניקסון להטיל וטו על תוכנית רוג'רס. יש לזכור כי כאשר הציג רוג'רס את הצעתו לניקסון היו היחסים בין הנשיא למזכיר המדינה שלו מעורערים עד היסוד, והנשיא אף שלח את הגנרל הייג לשכנע את רוג'רס להגיש את התפטרותו כדי שיוכל למנות תחתיו את קיסינג'ר.⁹⁷

Ibid. .95

Theodore Eliot, Jr., Executive Secretary State Department, Memorandum for the Record, 'Next Steps on the Middle East', 29 June, 1973, NA, Record Group 59, Department of State Records, RG 59, Subject-Numeric Files 1970-1973, Pol 27-14 Arab-Isr.

Robert Dallek, *Partners in Power: Nixon and Kissinger*, New York 2007, p. 506 .97

ב־16 באוגוסט 1973 הגיש רוג'רס את התפטרותו לנשיא ניקסון. התפטרות זו סללה את הדרך למינויו של הנרי קיסינג'ר לתפקיד שכה חשק בו. ב־22 באוגוסט 1973 הכריז ניקסון על מינויו של קיסינג'ר למזכיר המדינה האמריקני לצד המשך כהונתו כיועץ לביטחון לאומי. בכך הגיע לקצו עידן מדיניות החוץ הדואלית של ארצות-הברית במזרח התיכון. 'אסטרטגיית הקיפאון' מבית-מדרשו של קיסינג'ר הביסה את גישתה של מחלקת המדינה ובתוך כך נחלה לא רק ניצחון רעיוני אלא אף ניצחון אישי. בשלב זה היה הנשיא ניקסון טרוד ביותר במאבק הישרדות אישי בעקבות הסתעפותה והסתבכותה של פרשת ווטרגייט, ועניין המזרח התיכון נדחק אצלו לקרן-זווית. קיסינג'ר, שלזכותו נרשמו זה כבר הישגים מרשימים במדיניות החוץ האמריקנית באסיה ואל מול הסובייטים, המתין לחלון ההזדמנויות המיוחל כדי ליישם את תפיסותיו המדיניות גם במזרח-התיכון. כל שנותר הוא לתהות אם תוכניתו של רוג'רס – לו רק נתן לה הנשיא אשראי, או לפחות לולא סיכלה בעודה באֶבָה – היתה עשויה למנוע את פרוץ מלחמת אוקטובר כשלושה חודשים לאחר מכן. זאת ועוד, נראה כי אימוצה של התוכנית היה עשוי למנוע את משבר האנרגיה שפרץ חודשים מספר לאחר מכן והשפיע חמורות על הכלכלה האמריקנית ועל כלכלתן של בעלות-בריתה במערב אירופה.

סיכום

חיזורי המצרים אחר הבית הלבן במהלך 1973 בניסיון לאלצו לזנוח את מדיניות הקיפאון לא נשאו פרי. הבית הלבן עמד במריו וסירב לסייע בהתנעתו של התהליך המדיני בין ישראל למצרים, גם כשהמצרים השמיעו שוב ושוב איומים מפורשים לחדש את מעשי האיבה נגד ישראל. אף שלארגוני הביון האמריקניים הגיע מידע על ההכנות המצריות לחידוש הלחימה נגד ישראל לא ראה קיסינג'ר בחומרה את איומיו אלה של הנשיא המצרי והמשיך (וכמוהו גם הישראלים) להיות שבוי בתפיסה שהערבים לא יעזו לתקוף את ישראל בגלל עליונותה הצבאית הברורה. במהלך שנת 1973 אמנם החל הנשיא ניקסון לפקפק במדיניות הקיפאון של היועץ לביטחון לאומי, אך העדיף לרכז את מאמציו במאבק על הישרדותו הפוליטית, בהעניקו לקיסינג'ר יד חופשית בהתוויית המדיניות האמריקנית במזרח התיכון.

דרך התנהלותו של הבית הלבן בזירה המזרח-תיכונית שימשה זרו לפריצתה של מלחמת יום הכיפורים, ולא זו בלבד אלא שפגעה באופן חמור באינטרסים האמריקניים במזרח-התיכון; נוסף על הסכנה של עימות אמריקני-סובייטי ישיר נגרם לאמריקנים ולבעלות-בריתם במערב נזק כלכלי כבד בעקבות מלחמה זו. לאחר פריצתה הפעילו המדינות מפיקות-הנפט בראשותה של סעודיה את נשק הנפט בכל ערונו נגד ארצות-הברית ובעלות-בריתה במערב: בשלהי 1973 ובמהלך שנת 1974 האמירו מחירי הנפט, ולבסוף נאלצו האמריקנים, ובהם גם קיסינג'ר עצמו, להתנער ממדיניות הקיפאון ולאמץ קו אקטיבי

בדמותם של הסכמי הפרדת הכוחות בין ישראל למצרים במהלך שנת 1974.⁹⁸ קונדט מציין בספרו כי רק לאחר שהבין קיסינג'ר את השפעתו של נשק הנפט על ארצות-הברית, וגם זאת רק לאחר סיומה של מלחמת יום הכיפורים ולאחר שהתבררה הסכנה לפרוץ עימות בין שתי מעצמות-העל על רקע מלחמה זו, 'גמר קיסינג'ר אומר, במלוא תימוכי ניקסון, להיות עושה השלום, בעל שרביט-המנצח, המתווך והזרז ביוזמה דיפלומטית חדשה, אשר נשאה אותו שוב ושוב אל ארצות שמימיו לא ביקר בהן, כדי להתדיין עם מדינאים אשר עד כה לא ייחס להם חשיבות'.⁹⁹

ואולם, בקיץ 1973, לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים ולפני משבר הנפט הגדול שבא בעקבותיה, הקל קיסינג'ר ראש בהערכת כוחו של נשק הנפט ולא מיהר לזנוח את מדיניות הקיפאון מבית-מדרשו. בראשית ספטמבר 1973, בהופיעו לפני ועדת החוץ של הסנאט בדונה באישור מינויו לתפקיד מזכיר המדינה, הדגיש קיסינג'ר כי לארצות-הברית יחסים מצוינים עם ספקי הנפט העיקריים שלה במזרח התיכון, קרי איראן וערב הסעודית, וכי הוא אינו צופה שום מצב שבו מדינות אלה ירצו להפסיק את אספקת הנפט לארצות-הברית ולבעלות-בריתה באירופה. זאת ועוד, כאשר פנה סנטור יעבץ, מראשי הלובי הפרו-ישראלי בסנאט, אל קיסינג'ר ושאל אותו אם ארצות-הברית מתכוונת לשנות את מדיניותה במזרח-התיכון בעקבות איומי הסעודים, השיב קיסינג'ר בשלילה וציין כי אין כוונת ארצות-הברית לצאת ביוזמה מדינית חדשה במזרח התיכון.¹⁰⁰

בחודשים שלפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים לא היתה ארצות-הברית מוכנה כלל למלחמה הקרבה ובאה. הערכות המודיעין האמריקני תאמו את ההנחה הישראלית, ולפיה מצרים לא תסתכן בתקיפת תעלת סואץ וביצורי קו בר-לב עד אשר תשיג יתרון אווירי על ישראל.¹⁰¹ קיסינג'ר היה בטוח כי התנהלותו בזירה המזרח-תיכונית תביא במוקדם או במאוחר את התוצאות הרצויות: המצרים ינטשו לחלוטין את הסתמכותם על ברית-המועצות, יגמישו את עמדתם בעניין ההסדר הכולל עם ישראל ויעניקו לארצות-הברית בלעדיות כמתווכת בין ישראל למצרים. גם לאחר שירש את רוג'רס בתפקיד מזכיר המדינה הניח קיסינג'ר לנושא המזרח-תיכוני 'להתבשל על אש קטנה', בהאמינו כי אין בידי המצרים אופציה נוספת. הוא הופתע מפרוץ מלחמת יום הכיפורים ו'היה בהלם

98. על הסכמי הפרדת הכוחות בין ישראל למצרים בתיווכו של הנרי קיסינג'ר, שכהן באותה עת בתפקיד מזכיר המדינה האמריקני, ראו בהרחבה: קונדט, עשור של החלטות, עמ' 226-271; שטיין, מדינאות אמיצה, עמ' 130-218. קיסינג'ר עצמו מספר בפרוטורוט על משבר הנפט שהתרחש לאחר מלחמת יום הכיפורים ועל פעילותו הדיפלומטית במזרח התיכון שהובילה להסכמי הפרדת הכוחות בין ישראל למצרים, אך מסיבות ברורות נמנע מלציין בכירור את הקשר בין שני תהליכים אלה.

ראו: Kissinger, *Years of Upheaval*, pp. 799-895.

99. קונדט, עשור של החלטות, עמ' 226.

100. תשובת קיסינג'ר על שאלתו של סנטור יעבץ בעת הופעתו לפני ועדת החוץ של הסנאט, מסמך פנימי של מחלקת החקר במשרד החוץ של ישראל מיום 12 בספטמבר 1973, ג"מ חצ 5294/13.

101. Abba Eban, *Personal Witness: Israel Through My Eyes*, New York 1992, p. 523.

כשנודע לו על מתקפת הפתע שהנחיתו המצרים והסורים¹⁰² על ישראל ב-6 באוקטובר 1973. מתקפה ערבית זו, שיזם הנשיא סאדאת, נועדה לא רק לאלץ את הישראלים להיכנס למשא-ומתן עם מצרים אלא בראש ובראשונה לאלץ את הבית הלבן לזנוח את מדיניות הקיפאון מבית-מדרשו של קיסינג'ר ולנקוט יוזמות של ממש להתנעת התהליך המדיני בין ישראל למצרים.

102. שטיין, מדינאות אמיצה, עמ' 101. תגובתו הראשונית של קיסינג'ר לפרוץ המלחמה היתה: 'מה הערבים מצפים להשיג מזה? כל אחד חשב שזו תהיה מלחמה קצרה ביותר שתסתיים בתבוסה ערבית משפילה נוספת, ושאינן כל אפשרות שהם יזכו להישגים טריטוריאליים משמעותיים'. ראו: שטיין, שם, לפי ריאיון שערך עם פיטר רודמן (חבר המועצה לביטחון לאומי) ביום 10 ביוני 1992.